

โครงการ

“เสริมสร้างภูมิปัญญา พัฒนาหัตถกรรมอีสานใต้
ไปสู่การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์”

ระยะที่ 1 ช่วงเวลา 3 เดือน
(ตุลาคม – ธันวาคม 2542)

ของ

รศ.ดร.บุญยงค์ เกศเทศ

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ
จากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

หัตถกรรมตีเหล็ก บ้านลองตอง หมู่ที่ 9 ตำบลบ้านโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

1. เส้นทางชุมชน

เส้นทางหลวงหมายเลข 2 หรือ A12 จากนครราชสีมา ถึงหลักกิโลเมตรที่ 15 แล้วเลี้ยวขวา ตรงไปทางเข้าวัดหนองบัว และโบราณคดีปราสาทหินวัดพนมวัน ซึ่งเป็นปราสาทแบบขอม ระยะทาง 4 กิโลเมตร ก่อนถึงปราสาทหินจะผ่านบ้านลองตอง อันเป็นศูนย์กลางการผลิตหัตถกรรมตีเหล็ก นับตั้งแต่ทางแยกทางหลวงหมายเลข (A12) จะผ่านบ้านแสนเมือง บ้านมะค่า หมู่ที่ 6 เข้าสู่บ้านลองตอง ระยะทาง 3 กิโลเมตร

โบราณสถานที่มีอยู่ตามเส้นทาง

- 1) วัดหนองบัว
- 2) ปราสาทหินวัดพนมวัน

ภูมิปัญญาหัตถกรรมพื้นถิ่นตามเส้นทาง

- 1) หัตถกรรมสานผักตบชวา บ้านมะค่า หมู่ที่ 6 ตำบลบ้านโพธิ์
- 2) หัตถกรรมดอกไม้รังไหม บ้านมะค่า หมู่ที่ 6 ตำบลบ้านโพธิ์
- 3) หัตถกรรมประดิษฐ์จากกระดาษ บ้านมะค่า หมู่ที่ 6 ตำบลบ้านโพธิ์

2. ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับชุมชน

ชุมชนหัตถกรรมตีเหล็ก บ้านลองตอง มี 20 คุ้ม จำนวน 169 ครัวเรือน ประชากร 805 คน ยึดอาชีพเสริมตีเหล็กกันเกือบทุกครัวเรือน โดยสืบสานมรดกมาจากบรรพชน

ประวัติศาสตร์ชุมชน

ชุมชนบ้านลองตอง เป็นชุมชนใหญ่ตั้งมานานกว่า 200 ปี มีอาชีพพื้นฐานทำการเกษตร แต่ในช่วงเวลา 100 ปีถัดมา ชุมชนเริ่มมาประกอบอาชีพเสริมตีเหล็กจนกระจายไปยังหมู่บ้านอื่น ๆ ที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียง เช่น บ้านมะค่า บ้านแสนเมือง บ้านหนองบัว บ้านขี้ บ้านนุ บ้านวังหิน บ้านกระดอด เป็นต้น

ลักษณะทางกายภาพและปัจจัยแวดล้อมของชุมชน

นอกจากชุมชนบ้านลองตอง แล้วยังมีหมู่บ้านในละแวกเดียวกันที่ยึดอาชีพเสริมตีเหล็กเช่นเดียวกันอีกหลายหมู่บ้านในเขตตำบลบ้านโพธิ์ อำเภอเมือง นครราชสีมา กล่าวคือ มีบ้านหนองบัว, บ้านแสนเมือง, บ้านบุง, บ้านตรอกตีเหล็ก, บ้านมะค่า, บ้านกระดอด, บ้านหญ้าคา, บ้านกิโลหกพัฒนา, บ้านหนองงูเหลือม, บ้านดอนเฟื่อง เป็นต้น

องค์กรชุมชน

จัดตั้งเป็นกลุ่มอาชีพตีเหล็กเมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2524 โดยมีสมาชิกเริ่มตั้งจำนวน 30 คน ปัจจุบันมีนายเพชร บาตรโพธิ์ เป็นประธานกลุ่ม สมาชิกดำรงชีพด้วยการตีเหล็กเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ ส่งออกจำหน่ายนอกชุมชน โดยมีผู้มารับผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปไปจำหน่ายคราวละมาก ๆ ทั้งมีดแบบต่าง ๆ จอบ เสียม เป็นต้น แต่ละครัวเรือนยังคงปฏิบัติภารกิจเฉพาะครัวเรือนโดยใช้แรงงานจากสมาชิกในครอบครัวเป็นหลัก

ปราชญ์พื้นบ้าน

นายควน เจียนโพธิ์ อายุ 59 ปี บ้านลองตอง เลขที่ 115 หมู่ 9 มีความชำนาญในการตีเหล็กเป็นมิดได้หลายชนิด มีประสบการณ์ตีมิดมา 47 ปี ได้สืบสานมรดกการหัตถกรรมตีมิดมาจากนายเพชร เจียนโพธิ์ ซึ่งเป็นบิดา นอกจากนี้นายสมหมาย จันทรโพธิ์ นายเพชร บาตรโพธิ์ นายเสียม ของโพธิ์ นางประไพ จอมมะเร็ง นางพิกุล ของโพธิ์ เป็นต้น

3. องค์ความรู้เกี่ยวกับหัตถกรรมตีเหล็ก

หัตถกรรมตีเหล็กบ้านลองตอง และกลุ่มหมู่บ้านใกล้เคียงนั้น จะมีความชำนาญในการตีเหล็ก โดยการสั่งสม สืบทอดมาจากบรรพชนในแต่ละตระกูล มากกว่า 100 ปี การตีเหล็กเป็นรูปทรงต่าง ๆ ตามการใช้สอย มีเช่น มิดทั้งที่ใช้ในการเกษตรและมิดใช้งานอื่นจำพวกมีดบาง, มีดปลอกผลไม้, มีดขอ, มีดบ้อง, มีดค้ำยาว, มีดง้าว, มีดโต้, มีดเหน็บ, มีดโบว์ เครื่องมือช่างก่อสร้าง เช่น ฉ้อน ไบกบ สิว, ประเภทเครื่องใช้ในการเกษตร เช่น จอบ เสียม พลั่ว ขวาน เคียว เป็นต้น

ลักษณะดั้งเดิม

การสืบสานหัตถกรรมตีเหล็กเป็นการถ่ายทอดแบบเครือญาติเป็นส่วนใหญ่ นายควน เจียนโพธิ์ เล่าให้ฟังว่าเริ่มตีมิดตั้งแต่อายุ 12 ปี ราว พ.ศ. 2495 โดยเป็นผู้ช่วยพ่อ ซึ่งมรดกมาจากปู่อีกต่อหนึ่ง ตั้งแต่ครั้งใช้ไม้เป็นกระบอกลูบลม เมื่อตีมิดเล่มหนึ่งเสร็จจะขายได้ 20 สตางค์ ต่อมาเล่มละ 25 สตางค์ จนถึง 2 บาท ในช่วงเวลาต่อมา เหล็กซึ่งเป็นวัตถุดิบหลักนั้น ได้มาจากเหล็กฝาดังน้ำมัน, เหล็กตะไบ, แหนบรถยนต์ และเหล็กรางรถไฟ สถานที่ตีเหล็กก็ใช้เตาเผาซึ่งก่อเป็นเนินดินไว้ข้างบ้าน มีอุปกรณ์จำพวกทั่งเหล็ก, กระบอกลูบลม, รางน้ำสำหรับชุบเหล็ก, ฉ้อนตีเหล็ก, คีม เป็นต้น (นายควน เจียนโพธิ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ เมื่อ 30 ธันวาคม 2542)

การพัฒนาเปลี่ยนแปลง

เมื่อตลาดต้องการเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำจากเหล็กมากขึ้น ทั้งอุปกรณ์ในการเกษตรและเครื่องมือช่างไม้ การตีเหล็กในรูปทรงต่าง ๆ ของบ้านลองตองจึงพัฒนาเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ได้เปลี่ยนกระบอกลูบลมจากไม้มาเป็นกระบอกลูกกะสี และเปลี่ยนมาเป็นพัดลมหอยโข่งตามลำดับ

วัตถุดิบจากที่เคยใช้เหล็กเหนียว, เหล็กวางรถไฟ, เหล็กฝาถังน้ำมัน ตลอดจนเหล็กตะไบ ก็ต้องมาซื้อหาเหล็กพืด ซึ่งเป็นเหล็กที่มีขายตามท้องตลาดทั่วไป แม้จะไม่แข็งแรง เหนียวหรือทนทานเท่าเหล็กดังก้าวก็ตาม แต่เมื่อต้องรีบเร่งให้ทันกับความต้องการของตลาด ประกอบกับเหล็กชนิดเดิมนั้นค่อนข้างจะหาได้ยาก หรือมีเดิมนั้นก็ต้องซื้อด้วยราคาแพง

ในด้านรูปทรงก็พลิกผันเปลี่ยนแปลงเช่นกัน โดยเฉพาะประเภทมิดได้ดูรูปแบบจากหนังสือต่างประเทศบ้างและนำมาดัดแปลงหรือผสมผสานออกมาเป็นรูปแบบใหม่ รวมไปถึงการค้นคว้าสร้างสรรค์อยู่ตลอดเวลา

การบริหารจัดการ และการตลาด

โดยทั่วไปแล้ว การตีเหล็กบ้านลองตองและหมู่บ้านเครือข่ายใกล้เคียงนั้นจะผลิตอุปกรณ์เครื่องใช้จากเหล็กหลายประเภท โดยจะมีผู้มารับหลายรายซื้อไปคราวละมาก ๆ เพื่อไปเร่ขาย หรือวางจำหน่ายในสถานที่ต่าง ๆ เนื่องจากการตีเหล็ก กลุ่มช่างจะมีเวลาตีในช่วงที่หยุดพักฤดูกาลทำนา ซึ่งก็อยู่ในราวต้นเดือนมกราคม เป็นต้นไป ด้วยถือเป็นอาชีพหัตถกรรมเสริมในครอบครัว อย่างไรก็ตามเครื่องมือเครื่องใช้ที่ตีจากเหล็กก็ยังไม่พอจำหน่าย

ราคามิดได้เล่มละ 5 บาท เมื่อราวปี พ.ศ. 2500-2510 ปัจจุบันมีราคาถึงเล่มละ 50-200 บาท ตามลักษณะการใช้งานและความยากง่ายของการตี

ปัจจุบันซื้อเหล็กกิโลกรัมละ 18 บาท จะตีมีดธรรมดา (มีดโต้, มีดง้าว) ได้เพียง 2 ค้ำ ขายเป็นค้ำละ 50 บาท และในแต่ละวันจะตีได้ 10 ค้ำ

4. กระบวนการผลิต

กรรมวิธีการผลิตอุปกรณ์เครื่องใช้ที่ดีให้เป็นรูปทรงต่าง ๆ จากวัตถุดิบที่เป็นเหล็ก ต้องอาศัยความชำนาญงานและประสบการณ์ของช่างเป็นสำคัญ ช่างตีเหล็กจะต้องมีความอดทน มีร่างกายแข็งแรง เนื่องจากต้องใช้กำลังและอยู่ใกล้กับความร้อนในเตาเผาตลอดเวลา ทั้งสายตาและจังหวะช่วงเวลาในการตีเหล็กก็ต้องพิถีพิถันเป็นพิเศษ อาจพลาดพลั้งเกิดเหตุได้ตลอดเวลาการทำงาน ด้วยต้องทำงานแข่งกับเวลาเป็นต้นว่าเมื่อเผาเหล็กจนแดงอ่อนขยายตัวได้ที่แล้วต้องใช้เหล็กค้ำขึ้นมาวางบนทั่ง โดยต้องรีบใช้น้อนกระหน่ำตีให้แบนหรือขึ้นรูปทรงก่อนที่เหล็กจะเย็น ขณะที่ตีก็ต้องพลิกเหล็กไปมาให้ทันกับจังหวะการตีเป็นต้น จึงไม่ใช่เรื่องง่าย

วัตถุดิบ

- 1) เหล็กกล้าเหนียว ต้องไม่ใช่เหล็กหล่อ
- 2) เหล็กพืด, เหล็กกรัด
- 3) เหล็กเหนียวชนิด

อุปกรณ์

- 1) เตามเผา โดยทั่วไปใช้ดินเหนียวปั้นให้มีขนาดพอเหมาะ ตรงหน้าเตาเว้นช่องไว้สำหรับใส่เชื้อเพลิงและเหล็กที่จะเผา ส่วนคอนบนของเตาจะปกคลุมด้วยสังกะสีสำหรับป้องกันฝุ่นละอองที่เกิดจากการเป่าลมในขณะที่เผาเหล็ก
- 2) กระจกบอกอุณหภูมิ 2 ท่อ เพื่อสลับกันดูอุณหภูมิให้เตาไฟร้อนตลอดเวลา
- 3) รางน้ำ สำหรับชุบมีด บางรายใช้น้ำมันนึ่งจะทำให้ได้มีดที่เหนียวทนทาน ไม่บิ่นง่าย
- 4) ฆ้อนตีเหล็กขนาดต่าง ๆ 6 ปอนด์, 3 ปอนด์ และ 1 ปอนด์
- 5) ขวาน
- 6) เหล็กชุดเหล็ก
- 7) เหล็กตะไบ
- 8) คีมจับเหล็ก
- 9) เหล็กชี
- 10) เหล็กสลักสวดลาย
- 11) เหล็กตัดขนาดต่าง ๆ
- 12) วัสดุเขี่ยถ่าน
- 13) ค้ำไม้, ค้ำเหล็ก
- 14) ปลอดภัย, แคมมิด หรือแฉวมิด

ระยะเวลาในการผลิต

แม้ว่าช่างตีเหล็กจะกระทำผลิตภัณฑ์จากเหล็กได้หลายประเภทก็ตาม ในกระบวนการผลิตนั้นจะมีช่วงระยะเวลาตามขั้นตอน กล่าวคือ เริ่มจากตัดเหล็กให้มีขนาดตามต้องการ, การตีขึ้นรูป (ตีหลาบ หรือตีขึ้นหุ่น), ตีแต่ง, ตีเค้น, ตกแต่ง, ชุบ ซึ่งแต่ละขั้นตอนต้องระมัดระวังและประณีตบรรจง

ระยะเวลาในการผลิตแต่ละประเภทจะแตกต่างกันขึ้นอยู่กับความยากง่าย

เป็นต้นว่า

มีดดาบจะตีได้วันละ	8 ค้ำ
มีดโต้และมีดง้าวจะตีได้วันละ	10 ค้ำ
มีดโบวี จะตีได้วันละ	3-4 ค้ำ
เคียวจะตีได้วันละ	20-40 ค้ำ

แรงงานในการผลิตและการแบ่งปันผลประโยชน์

ในกระบวนการตีเหล็ก จะต้องมีส่วนร่วมอย่างน้อย 2 คนขึ้นไป กล่าวคือ คนสูบลม, คนตี และคนตีเหล็ก ในกรณีที่มีคนตี 3 คน ต้องตีเป็นจังหวะ 1, 2, 3 สลับกันไปมาซึ่งเรียกว่า “การลงกะเนิน” ในช่วงนี้ช่างเหล็กจะเป็นผู้พลิกเหล็กไปมาเพื่อให้เหล็กที่ถูกตีนั้นอัดตัวกันแน่นเพื่อนวดเหล็กให้เข้ากันและตีแผ่ออกให้บางเพื่อจะเตรียมตีหลายต่อไป

ช่างเหล็กผู้มีความชำนาญจะเริ่มตีส่วนที่เป็น โคนมิด (ก้นมิด) จากนั้นจึงตีแผ่ตัวมิด ค่าแรงงานในการตีมิดแต่ละวันจะแบ่งปันผลประโยชน์กันอย่างชอบธรรมตามศักยภาพในการทำงานแต่ละประเภท โดยทั่วไปช่างตีเหล็กจะได้ค่าแรงงานวันละ 150-200 บาท ในกรณีที่เป็นช่างฝีมืออัตราราว 200-400 บาท

ในรายที่เป็นเจ้าของกิจการนับตั้งแต่ลงทุนซื้อเหล็กชนิดต่าง ๆ มาตีตามประเภทที่ต้องการ เช่น เหล็กรีดหรือเหล็กแท่งราคาแท่งละ 100 บาท นำมาตัดและตีมิด โบว์ได้ 3 เล่ม ขายเล่มละ 200 บาท ก็จะได้กำไร 500 บาท ซึ่งก็เป็นค่าแรงงาน

โดยเฉลี่ยแล้ว นายควน เจียน โพร้ เล่าว่าจะมีรายได้วันละ 1,000 บาท เนื่องจากเป็นครอบครัวที่ไม่ทำนา จะตีเหล็กได้ทุกฤดูกาล (นายควน เจียน โพร้ ให้สัมภาษณ์ เมื่อ 30 ธันวาคม 2542)

ปัญหาและอุปสรรค

- 1) งานตีเหล็กเป็นงานหนักที่ต้องใช้ความอดทน และร่างกายแข็งแรง จึงขาดผู้สืบสานอย่างจริงจัง
- 2) ต้นทุนการผลิตค่อนข้างสูงทำให้ราคาขายผลผลิตต้องสูงตามไปด้วย

หัตถกรรมสานผักตบชวา บ้านมะค่า ตำบลบ้านโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

1. เส้นทางสู่ชุมชน

จากพื้นที่ในตัวเมืองจังหวัดนครราชสีมา ไปตามเส้นทางหลวงหมายเลข 2 หรือ A12 แยกขวามือตรงหลักกิโลเมตรที่ 15 เข้าไป 3 กิโลเมตร ก็จะถึงบ้านมะค่า หมู่ที่ 6 ช่วงเวลาในการเดินทางจากตัวจังหวัดถึงหมู่บ้านหัตถกรรมสานผักตบชวามะค่าประมาณ 20 นาที

โบราณสถานที่มีอยู่ตามเส้นทาง

- 1) วัดหนองบัว
- 2) ปราสาทหินวัดพนมวัน

ภูมิปัญญาหัตถกรรมพื้นถิ่นตามเส้นทาง

มีกลุ่มหัตถกรรมตีเหล็กหลายชุมชน เช่น บ้านแสนเมือง บ้านมะค่า บ้านหนองบัว บ้านลองดอง เป็นต้น แต่ละชุมชนยังดำเนินอาชีพเสริมตีเหล็กทั้งเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ทางการเกษตรและเครื่องมือทางช่างยังคงแบบดั้งเดิม

2. ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับชุมชน

ชุมชนบ้านมะค่ามีช่างหัตถกรรมด้านตีเหล็กจำนวนมาก ปัจจุบันก็ยังเป็นอาชีพเสริมของชุมชน ซึ่งดำเนินไปพร้อม ๆ กับการสานผักตบชวาของกลุ่มแม่บ้าน

ประวัติศาสตร์ชุมชน

ชุมชนบ้านมะค่า เป็นชุมชนโบราณตั้งมานานกว่า 100 ปี ประชากรดำเนินชีวิตด้านเกษตรกรรมทำไร่นาเป็นหลัก โดยมีอาชีพเสริมหัตถกรรมเหล็กรูปแบบต่าง ๆ ปัจจุบันบ้านมะค่าแบ่งการปกครองเป็น 20 คุ้ม มีจำนวน 257 ครัวเรือน ประชากร 1280 คน

ลักษณะทางกายภาพและปัจจัยแวดล้อมของชุมชน

กลุ่มชุมชนหลายกลุ่มในละแวกนี้จะตั้งบ้านเรือนอยู่ไม่ไกลกันนัก นับตั้งแต่บ้านแสนเมือง บ้านหนองบัว บ้านมะค่า บ้านลองดอง มีถนนผ่ากลางหมู่บ้านแต่ละบ้านไปสู่ปราสาทหินวัดพนมวัน รอบ ๆ หมู่บ้าน จะมีหนองน้ำอยู่หลายแห่ง

องค์กรชุมชน

นายจำเนียร จันทร์โพธิ์ ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านมะค่า หมู่ที่ 6 ได้รวบรวมกลุ่มชาวบ้าน โดยเฉพาะแม่บ้าน 40 คน ครูเยาวชนและนักเรียนอีก 25 คน มาอบรมฝึกหัดและเรียนรู้เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ผักตบชวา งานดอกไม้รังไหม และงานกระดาษ เมื่อวันที่ 3-4 สิงหาคม พ.ศ. 2534 วันที่ 22-28

ธันวาคม 2534 และวันที่ 25-26 มกราคม 2535 โดยวิทยากร จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มี รศ.ดร. อรพิน พานทอง และคณะ จึงเกิดกลุ่มหัตถกรรมย่อยขึ้นมา 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มสานผักตบชวา, กลุ่มรังไหม และกลุ่มกระดาษ ซึ่งต่อมาได้รวมเป็น “ผลิตภัณฑ์จากวัสดุธรรมชาติ” มีนาย จำเนียร จันทร์โพธิ์ เป็นประธานที่ปรึกษากลุ่ม และนางเปรี๊ยะ ชิงโพธิ์ เป็นประธานดำเนินงาน

ประชาชนพื้นบ้านเฉพาะทาง มีหลายราย เช่น

1) นางเปรี๊ยะ ชิงโพธิ์, นางการะเกด ชิงโพธิ์, นางสาววิตรี ยันพิมาย, นางจิราพร หมื่นชำนาญ, นางสาวนพวงศ ภูมิโพธิ์ เป็นต้น

3. องค์ความรู้เกี่ยวกับหัตถกรรม

ผักตบชวา ซึ่งชาวนครราชสีมาเรียกว่า “ผักโป่ง” เป็นวัชพืชน้ำชนิดหนึ่งซึ่งทำลายสภาพแหล่งน้ำให้ตื้นเขิน แต่ผักตบชวาก็อาจนำมาใช้ประโยชน์สานเป็นเครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ ได้ เช่น กระเป๋า รูปทรงต่าง ๆ, ตะกร้า, กระจาดผลไม้, ถังกรองกระดาษชำระ, ที่วางกระดาษต้นไม้, ถังขยะ, หมวก, รองเท้า, โคมไฟ, แจกัน, โถ, ตะกร้าอเนกประสงค์, ภาชนะรูปทรงต่าง ๆ รวมไปถึงเครื่องประดับประเภทสร้อยคอ ต่างหู กิ๊บติดผม เป็นต้น

ลักษณะดั้งเดิม

ชาวบ้านมะค่า หมู่ 6 มีอาชีพเสริมในการตีเหล็ก แต่ก็มีบางรายที่มีฝีมือในการถักทอและสานไม้ไผ่สำหรับเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ภายในครอบครัว แต่เดิมต้องสั่งซื้อผักตบชวาจากจังหวัดราชบุรี และนครปฐม

การพัฒนาเปลี่ยนแปลง

เมื่อได้อบรมฝึกหัดการสานเครื่องมือเครื่องใช้ด้วยวัชพืชประเภทผักตบชวา, งานดอกไม้รังไหม และงานผลิตภัณฑ์จากเศษกระดาษ เป็นเบื้องต้นแล้ว จึงมีการรวมกลุ่มพัฒนาฝีมือ ออกแบบ สวดลาย เพื่อให้เป็นที่ต้องการของตลาด จนเป็นอาชีพเสริมที่ทำรายได้ให้กับกลุ่มแม่บ้านตลอดมา

การบริหารจัดการ

เมื่อกลุ่มแม่บ้านและเยาวชนในชุมชนได้ดำเนินอาชีพเสริมสานผักตบชวาขึ้นก็ส่งมาให้กลุ่ม นางเปรี๊ยะ ชิงโพธิ์ ซึ่งเป็นประธานกลุ่มจะบริหารจัดการ หาดตลาดและจำหน่ายโดยจะหักเข้ากลุ่ม 2 %

4. กระบวนการผลิต

จะนำผักตบชวาขนาดความยาว 1 เมตร มาตัดรากใบออกให้เหลือ 80 เซนติเมตร นำมาตากแห้ง และอบคร่ำกัมมะถันอีก 1 วัน กับ 1 สีน จากนั้นนำไปเข้าเครื่องรีดเป็นเส้นแผ่นบางตามขนาดที่

ต้องการในการสานวัสดุบางประเภทต้องมีแบบหรือหุ่นเพื่อสานตามรูปทรงนั้น ๆ และเมื่อสานเรียบร้อยก็ถอดหุ่นออก

วัตถุดิบ

- 1) ผักตบชวาตากแห้ง
- 2) กำมะถัน

อุปกรณ์

- 1) หุ่นไม้แบบต่าง ๆ
- 2) กรรไกร, มีด, ฆ้อน, ตะปู
- 3) เครื่องรีดเส้นผักตบชวา
- 4) ฟูกัน

ระยะเวลา

ช่วงเวลาในการผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ตลอดจนเครื่องประดับที่สานจากผักตบชวานั้นจะขึ้นอยู่กับ ขนาดและความยากง่ายของวัสดุชิ้นนั้น ๆว่าจะทำอะไร บางชิ้นอาจเสร็จเร็วในแค่ 1 วันจะทำได้หลายชิ้น แต่บางชิ้นงานอาจต้องใช้เวลามากหลายวัน

แรงงานในการผลิต

ผู้ผลิตงานสานผักตบชวา ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มแม่บ้านซึ่งปัจจุบันมี 32 ราย นอกจากนี้ยังมีกลุ่มเยาวชนที่ทำงานประเภทนี้มาร่วมด้วย แต่ละรายจะมีรายได้แตกต่างกันตามความมุ่งมั่น ความขยัน เฉลี่ยแล้วจะมีรายได้อยู่ระหว่าง 2,000-3,000 บาทต่อเดือน

ค่าใช้จ่าย การลงทุน ผลกำไร

วัสดุที่สานจากผักตบชวามีตั้งแต่ขนาดเล็ก ประเภทกล่องเล็ก ๆ สำหรับใส่อุปกรณ์หรือเครื่องประดับ ราคา 10 บาท ในบางชิ้นงาน เช่น โคมไฟ มีขนาดปานกลางแต่ราคาค่อนข้างแพงถึง 1,000 บาท เนื่องจากต้องขึ้นรูปทรงและใช้ความประณีต ในบางชิ้นงาน จะสานผักตบชวาคลุม ภาชนะประเภทเครื่องปั้นดินเผา รูปทรงต่าง ๆ ต้นทุนทั้งภาชนะดินเผา ผักตบชวาและค่าแรงงานราว 200 บาท และราคาขาย 250-300 บาท

ตลาด

- 1) โรงแรมต่าง ๆ สั่งซื้อเพื่อใช้เป็นวัสดุใช้สอยและประดับ
- 2) นักท่องเที่ยว

ปัญหาและอุปสรรค

- 1) ขาดโรงเรียนที่เป็นสัดส่วนในการนำเสนอผลิตภัณฑ์หัตถกรรมสานผักตบชวา

- 2) ตลาดไม่แน่นอน
- 3) วัตถุประสงค์บางคราวขาดต้องสั่งซื้อจากพื้นที่อื่นทำให้เพิ่มค่าใช้จ่ายในการขนส่งและแรงงาน

หัตถกรรมประเภทหัตถเวชและยาสมุนไพร บ้านสระคูณ ตำบลโคกกล่าม อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์

1. เส้นทางสู่ชุมชน

จากจังหวัดนครราชสีมา ตามเส้นทางหลวงหมายเลข 2 แยกขวามือตรงหลักกิโลเมตรที่ 57 ไปตามเส้นทางหลวงหมายเลข 207 เข้าสู่หมู่บ้านสระคูณ ตำบลโคกกล่าม อำเภอลำปลายมาศ ระยะทาง 12 กิโลเมตร ใช้เวลาการเดินทางจากจังหวัดนครราชสีมาประมาณ 2 ชั่วโมง

ระยะทาง ช่วงเวลาและการเดินทาง

จากเส้นทางหลวงหมายเลข 2 เข้าสู่พื้นที่หัตถเวช บ้านสระคูณ เป็นระยะทาง 94 กิโลเมตร เวลาการเดินทางประมาณ 2 ชั่วโมง จะถึงชุมชนหัตถเวชและยาสมุนไพร

2. ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับชุมชน

เป็นชุมชนขนาดปานกลาง มี 240 ครัวเรือน ประชากร 1,572 คน ตั้งกลุ่มเพื่อศึกษาวิธีการ นวดและเครื่องยาสมุนไพรมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2531 มีป่าอนุรักษ์พืชสมุนไพรกว่า 500 ไร่ มีศาลา และ โรงเรือนสำหรับเป็นสถานที่นวดและมีห้องอบสมุนไพร โดยมีผู้ไปใช้บริการทุกวันเฉลี่ยวันละ 30 ราย

ประวัติศาสตร์ชุมชน

เป็นชุมชนที่องค์กรชุมชนเกษตรเข้มแข็ง มีผู้นำชื่อนายผาย สร้อยสระกลางเป็น ประธานกลุ่ม

ลักษณะทางกายภาพและปัจจัยแวดล้อมของชุมชน

ลักษณะสภาพชุมชนอยู่ใกล้ป่าสาธารณะของหมู่บ้าน ซึ่งเดิมมีพื้นที่มากกว่าพันไร่ ปัจจุบันคงเหลือเพียง 500 ไร่ เป็นป่าอนุรักษ์เพื่อเก็บเครื่องยาสมุนไพรมาใช้ในกิจการหัตถเวช

องค์กรชุมชน

ผู้นำชุมชนมุ่งมั่นในการดำเนินงานได้รวบรวมสมาชิกมาฝึกปฏิบัติวิธีการนวดตาม องค์ความรู้ที่เกี่ยวกับสรีรศาสตร์ ทั้ง มือ เท้า ร่างกาย ส่วนต่าง ๆ ได้ฝึกอบรมความรู้ให้กับผู้สนใจมา หลายรุ่น

ปราชญ์พื้นบ้านเฉพาะทาง เช่น นายสุพันธุ์ พิมพ์ดี อายุ 40 ปี, นายพิมพ์ ประนามสา อายุ 45 ปี, นายบุญโฮม ร้อยสี อายุ 39 ปี, นายอุดม กรไพรสมณ์ อายุ 30 ปี เป็นต้น

3. องค์ความรู้เกี่ยวกับหัตถเวช

ผู้นำชุมชนได้จัดหาวิทยากรผู้มีความรู้และความชำนาญมาอบรมฝึกปฏิบัติแก่ชาวบ้านผู้สนใจให้มีความรู้ขั้นพื้นฐานและขั้นปฏิบัติจริงทั้งด้านสรีระศาสตร์ กรรมวิธีการนวดเฉพาะส่วนของร่างกาย ประกอบกับองค์ความรู้ด้านยาสมุนไพร

ลักษณะดั้งเดิม

ชาวบ้านสระคูม มีอาชีพทำนา ทำไร่ เป็นพื้นฐานทุกครัวเรือน

การพัฒนาเปลี่ยนแปลง

เมื่อได้รับการฝึกอบรมความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับกระบวนการวินิจฉัย และฝึกปฏิบัติจริง ทำให้หมอนวดมีความชำนาญมากขึ้น พร้อมกันนี้ก็จัดสร้างห้องสำหรับอบเครื่องสมุนไพร จำนวน 3 ห้อง เพื่อให้บริการอีกทั้งหมอนวดของชุมชนที่มีความชำนาญแล้วก็ได้ออกไปฝึกอบรมให้กับชุมชนอื่นอีก รวมไปถึงการผลิตเครื่องยาสมุนไพร ขายในชุมชน ให้คำปรึกษาแก่ผู้ป่วยที่มาใช้บริการทั้งด้านการนวด อบยา และซื้อยาสมุนไพรที่ทางชุมชนผลิตออกจำหน่าย

การบริหารจัดการ

กลุ่มหมอยาพื้นบ้าน และหมอนวดได้ดำเนินกิจกรรมบริการ โดยมีประชาชนพื้นบ้านจะทำหน้าที่นวด จัดยาสมุนไพร และอบเครื่องยา มีรายได้เข้ากลุ่มหัตถเวช เดือนละประมาณ 5,000 บาท โดยกำหนดบริการนวดครั้งละ 30 นาที ถึง 2 ชั่วโมงต่อราย และดำเนินการเป็นประจำทุกวัน ค่าใช้จ่ายสำหรับผู้มาใช้บริการนั้น ไม่กำหนดคงที่ อัตราขั้นต่ำตั้งแต่ ราคา 50 บาทขึ้นไป สำหรับการนวดและการอบเครื่องยา ส่วนการซื้อยาสมุนไพรสำหรับรักษาตามอาการของโรคนั้น เป็นไปตามความสมัครใจ

สำหรับรายได้ของประชาชนพื้นบ้านประเภทหมอยาหัตถเวชนั้น จะได้รับประมาณ 2,000-3,000 บาท ต่อเดือน

ปัญหาและอุปสรรค

- 1) ชุมชนยังขาดผู้สนใจที่จะฝึกปฏิบัติเรียนรู้ทั้งกรรมวิธีหัตถเวช และองค์ความรู้ด้านเครื่องยาสมุนไพร
- 2) วัตถุดิบประเภทตัวยาสมุนไพรยังขาดต้องไปซื้อหากจากป่าแถบจังหวัดสกลนคร และที่อื่น ๆ
- 3) ผู้มารับบริการหัตถเวชมีมาก แต่ประชาชนพื้นบ้านที่มีความชำนาญมีน้อย
- 4) การสื่อสารและประสานงานโฆษณาประชาสัมพันธ์

หัตถกรรมผ้าไหมมัดหมี่ บ้านนาโพธิ์ ตำบลนาโพธิ์ อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์

เส้นทางสู่ชุมชน

บนเส้นทางหลวงหมายเลข 2 จากจังหวัดนครราชสีมา ประมาณ 57 กิโลเมตร แยกทางด้านขวามือไปตามเส้นทางหลวงหมายเลข 207 อำเภอประทาย และเข้าสู่ทางหลวงหมายเลข 2061 ผ่านชุมชนหัตถกรรมและยาสมุนไพรบ้านสระคู หมู่ที่ 4 ตำบลโคกกลาง อำเภอลำปลายมาศ เข้าสู่หมู่บ้านนาโพธิ์ โดยผ่านอำเภอกุเมือง อำเภอพุทไธสง เข้าสู่อำเภอนาโพธิ์

ระยะทาง ช่วงเวลา การเดินทาง

นับช่วงเวลาตั้งแต่เริ่มต้นทางที่จังหวัดนครราชสีมาจะใช้เวลาประมาณ 2 ชั่วโมงถึงหมู่บ้านหัตถกรรมผ้าไหมมัดหมี่บ้านนาโพธิ์

โบราณสถานที่มีอยู่ตามเส้นทาง

- 1) ปราสาทหินพนมวัน
- 2) ปราสาทหินพิมาย
- 3) ไทรงาม
- 4) พิพิธภัณฑ์สถานและอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย

ภูมิปัญญาหัตถกรรมพื้นถิ่น

- 1) หัตถกรรมตีเหล็กบ้านแสนเมือง, บ้านมะค่า, บ้านลองตอง, บ้านหนองบัว เป็นต้น
- 2) หัตถกรรมสานผักตบชวา ประดิษฐ์รังไหม และผลิตภัณฑ์เศษกระดาษ บ้านมะค่า ตำบลนาโพธิ์
- 3) หัตถกรรมสานหวายบ้านรังกา อำเภอพิมาย

ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับชุมชน

ชุมชนบ้านนาโพธิ์ มีอาชีพทำไร่และทำนาเป็นหลัก มีการทอผ้าไหมขึ้นใช้สำหรับสมาชิกในแต่ละครัวเรือน มีได้จำหน่าย ในปี พ.ศ. 2519 ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการให้จัดตั้งกลุ่มสตรีอำเภอนาโพธิ์ขึ้น มีสมาชิกเริ่มก่อตั้งจำนวน 50 ราย มาในปี พ.ศ. 2532 สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถได้รับกลุ่มสตรีทอผ้าไหมเข้าเป็นสมาชิกศูนย์ศิลปาชีพพร้อมกับได้รับเงินอุดหนุน โครงการกลุ่มสตรีทอผ้าไหมพัฒนาก้าวหน้ามาเป็นลำดับ ปัจจุบันมีสมาชิกจำนวน 4023 ราย มีกลุ่มเครือข่าย 25 หมู่บ้าน

ประวัติศาสตร์ชุมชน

บ้านนาโพธิ์ หมู่ที่ 1 เป็นชุมชนโบราณที่ก่อตั้งบ้านเรือนมานานกว่า 200 ปี มีการปลูกหม่อน เลี้ยงไหมและทอผ้าไหมมัดหมี่มาอย่างต่อเนื่อง โดยวิธีการทอมือ จนเป็นงานฝีมือที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น มีชุมชนปลูกหม่อนเลี้ยงไหมถึง 25 หมู่บ้าน ประชากรราว 4,000 คนเศษ ดำเนินอาชีพทำผ้าไหม เป็นอาชีพเสริมหลังจากเสร็จภารกิจจากไร่นา

ลักษณะทางกายภาพและปัจจัยแวดล้อมของชุมชน

บ้านนาโพธิ์มีลักษณะเป็นพื้นที่ราบลุ่มสลับกับที่ดอน ดินร่วนปนทราย มีลำน้ำห้วยลำพังชู ลำห้วยขามส้ม, ลำห้วยกอก, ลำห้วยจอก และลำห้วยเปือย

องค์กรชุมชน

โดยทั่วไปแล้วแต่ละชุมชนที่ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ได้ดำเนินวิถีชีวิตผูกพันกับการทอผ้าไหม ผ้าไหมมัดหมี่ จนถึงปี พ.ศ. 2519 ได้จัดตั้งเป็นศูนย์ขึ้นมา ต่อมาในปี พ.ศ. 2532 มูลนิธิศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ให้ทุนมาดำเนินการ 90,000 บาท เพื่อให้จักรรวบรวมกลุ่มสตรีทอผ้าไหมขึ้นมา ทอผ้าไหมและผ้าไหมมัดหมี่ส่งเข้าไปในพระราชวังโดยตรง มีนางประจวบ จันทร์นวล ปัจจุบัน 53 ปี เป็นหัวหน้าดำเนินการมาตั้งแต่ปีนั้นจนถึงปัจจุบัน

เมื่อได้ตั้งเป็นศูนย์แล้วมีสมาชิกแม่บ้านมาดำเนินการครบวงจรรอยู่ 30 ราย และกระจายงานออกไปสู่ครัวเรือนอีก 128 ครัวเรือน

อึ่งทางหน่วยราชการอำเภอนาโพธิ์ได้จัดสร้างอาคาร โรงเรือนในบริเวณที่ว่าการอำเภอให้เป็นสถานบริเวณจัดแสดงผ้าไหมทั้งในรูปแบบพิธีกรรมและการนำเสนอขายผลงาน หัตถกรรมผ้าไหมรูปแบบต่าง ๆ โดยมีนางประคอง ภาสะฐิติ อายุ 56 ปี เป็นหัวหน้าดำเนินงาน โดยปัจจุบันมีสมาชิกถึง 4,023 ราย จาก 25 หมู่บ้านในเขตอำเภอนาโพธิ์

ปราชญ์พื้นบ้านเฉพาะทาง

- 1) นางประจวบ จันทร์นวล ชำนาญการออกแบบและทอผ้า
- 2) นางลำไย ชำนาญในกระบวนการมัดหมี่
- 3) นางคำปอน มีความชำนาญในด้านการย้อม
- 4) นางเทอม เชี่ยวชาญด้านการทอ
- 5) นางประคอง ภาสะฐิติ เชี่ยวชาญการทอ การมัดหมี่
- 6) นายเสงี่ยม โพธิ์คำ เป็นผู้คิดค้นประดิษฐ์เครื่องปั่นเกลียวไหม
- 7) นางแสงเดือน จันทร์นวล ชำนาญในด้านออกแบบลวดลาย

3. องค์ความรู้เกี่ยวกับหัตถกรรม

แนวปฏิบัติด้านการทอผ้าไหมของบ้านนาโพธิ์ ได้สืบสานมรดกจากบรรพชนมาอย่างต่อเนื่องยาวนานกว่า 100 ปี

มีการออกแบบประดิษฐ์ลวดลายศิลปกรรมใหม่ขึ้นมาใหม่ ในขณะที่ลวดลายโบราณก็มีได้
 ทิ้งให้สูญหายไป ยังคงอนุรักษ์และผสมผสานอย่างลงตัว

ลายโบราณต่าง ๆ มีชื่อเช่น ลายขอหลง ขอพิก หมี่นาค หมี่คมแก้ว หมี่ดอกแก้ว หมี่งู
 เหลื่อม ลายต้นสน รวงข้าว ลายพรหมห้า ลายเสือโคร่ง เป็นต้น

ลักษณะดั้งเดิม

แต่เดิมมา ชุมชนปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและคิดประดิษฐ์ทอผ้าไหมและผ้าไหม
 มัดหมี่ ลวดลายต่าง ๆ ขึ้นใช้เองในแต่ละครอบครัว ตามแบบอย่างบรรพชนไม่เฉพาะแต่บ้านนาโพธิ์
 เท่านั้น หมู่บ้านอื่น ๆ ในเขตอำเภอนาโพธิ์ก็ปฏิบัติเช่นเดียวกัน ลักษณะลวดลายโบราณมีเช่น ลาย
 หมี่ขอ, หมี่ดินแดง, หวีกล้วย, คมห้า เป็นต้น

การพัฒนาเปลี่ยนแปลง

เมื่อได้จัดตั้งศูนย์ขึ้นมา พร้อมกับรับเส้นไหม จากพระราชวังมาส่วนหนึ่ง แต่มี
 เส้นไหม ไม่พอเพียงที่จะใช้ทอ จึงต้องรับซื้อจากหลายหมู่บ้านในบริเวณใกล้เคียง เช่น บ้านเสิงสาง
 บ้านนาเชือกเขตจังหวัดมหาสารคาม เป็นต้น พร้อมกันนี้ก็รับรูปแบบลวดลายของผู้สั่งให้ทอมา
 ดำเนินการอีกทางหนึ่ง

ในการทอทั้งผ้าไหมและผ้าไหมมัดหมี่นั้น กลุ่มสตรีบ้านนาโพธิ์จะเน้นการทอด้วย
 มือเป็นสำคัญในกรณีที่ผู้ชำนาญการทอไม่อาจมากระทำที่ศูนย์ (โรงงาน) ได้ก็ให้รับงานไปทอที่
 บ้านได้ โดยใช้กี่กระทบ ก็มีโบราณเช่นกัน แต่ได้พัฒนาเปลี่ยนแปลงรูปแบบ ลวดลายทั้งโบราณ
 และสมัยใหม่ และผสมผสาน

การบริหารจัดการ

นางประจวบ จันทน์นวล ซึ่งเป็นประธานศูนย์ได้เล่าให้ฟังว่า กลุ่มสตรีที่มีฝีมือ
 ทอผ้าไหม และมัดหมี่ได้มีจำนวน 128 คนเรือน บางคนมีเวลามากก็มาประจำที่ศูนย์ บางคนอาจ
 ต้องมีภาระหน้าที่ดูแลบ้านด้วยก็รับงานไปดำเนินการที่บ้าน โดยได้แจกแรงงานให้รับผิดชอบตาม
 ศักยภาพและฝีมือสามารถผลิตงานไหมมัดหมี่ ไหมพื้นเรียบ ยกดอก หางกระรอก ซึ่งเป็นงานฝีมือ
 ชั้นเยี่ยม นั้นเป็นลักษณะเฉพาะตัวของบ้านนาโพธิ์ ปัจจุบันรายได้ของศูนย์ซึ่งเรียกว่า “เงินสัจจะ
 ของกลุ่มสตรี” มีเงินทุนถึงสองแสนเศษ ได้จัดสรรสงเคราะห์ให้สมาชิกกู้ยืมคราวจำเป็น
 (นางประจวบ จันทน์นวล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 26 ธันวาคม 2542)

4. กระบวนการผลิต

การทอผ้าไหม และผ้าไหมมัดหมี่ของกลุ่มสตรี บ้านนาโพธิ์ มีกระบวนการผลิตครบวงจร
 รวมไปถึงการย้อมด้วยสีธรรมชาติ และสีวิทยาศาสตร์

ลักษณะการทอผ้าพื้นหากทำทั้งวัน จะได้ประมาณความยาว 1 เมตร ถ้าทอผ้าลวดลายจะได้
 ไม่ถึง 1 เมตรในแต่ละวัน

ในบางกรณีจำเป็นต้องฟอกสีเหลืองอันเป็นสีปกติของผ้าไหมออกให้เป็นสีขาวเพื่อจะย้อมสีธรรมชาติหรือสีวิทยาศาสตร์ (สีเคมี)

นอกจากจะผลิตตามเงื่อนไขส่งไปในพระราชวังสวนจิตรลดาแล้ว หากมีบริษัทห้างร้านนำรูปแบบหรือลวดลายมาสั่งให้ทอ ทางศูนย์ก็จะดำเนินการให้เช่นเดียวกันโดยคิดเฉพาะค่าแรงงานและวัตถุดิบ ตามกระบวนการความยากง่ายในการผลิต ซึ่งจะกำหนดราคาแตกต่างกันออกไปตามสภาพที่เป็นจริง

วัตถุดิบ อุปกรณ์ระยะเวลา

วัตถุดิบ

- 1) เส้นไหมดิบ
- 2) สีธรรมชาติ
- 3) สีเคมี

อุปกรณ์

- 1) เครื่องปั่นเกลียวเส้นไหม
- 2) กี่ทอผ้าราคาชุดละประมาณ 5,000 บาท
- 3) เต้า
- 4) อ่างฟอก
- 5) อ่างย้อมสี
- 6) ราวตากเส้นไหม

แรงงานในการผลิต

โดยปกติแล้ว แม่บ้านแต่ละครัวเรือนเป็นแรงงานหลักอาจมีสมาชิกอื่นในครัวเรือนเพิ่มอีกได้ไม่จำกัด ปัจจุบันมีแรงงาน 4,023 ราย กระจายอยู่ 25 หมู่บ้าน ในเขตอำเภอนาโพธิ์
ค่าแรงงานในการผลิตขึ้นอยู่กับลวดลายของผ้าไหม เป็นต้นว่า
ค่าแรงทอผ้าไหมพื้นเมตรละ 100-150 บาท
ค่าแรงทอผ้าไหมมีลวดลายเมตรละ 300-350 บาท
อย่างไรก็ตาม แม่บ้านจะมีรายได้เฉลี่ย 2,000-4,000 บาทต่อเดือน
ส่วนผู้ดำเนินการปั่นเกลียวไหมจะได้ค่าแรงคิดเป็นกิโลกรัมละ 100 บาท แต่จะวันจะปั่นเกลียวไหมได้ประมาณ 2 กิโลกรัม

ค่าใช้จ่าย การลงทุน ผลกำไร

ลักษณะการทอผ้าไหม คิดเป็นพับแต่ละพับจะยาว 12 เมตร เฉพาะค่าแรงในการทอแต่ละพับคิดราคาราว 3,000 บาท

ในกรณีที่เป็นผ้าไหมมัดหมี่ซ้อนซึ่งเป็นกระบวนการที่ซับซ้อนและค่อนข้างยาก คิดราคาค่าแรงเมตรละ 800 บาท นิยมกำหนดความยาวชิ้นละ 8 เมตร ราคาขายที่บ้านนาโพธิ์ 6,400 บาท แต่หากวางขายในตลาดกรุงเทพมหานครจะราคาประมาณ 20,000 บาท

ปัญหาและอุปสรรค

- 1) ขาดวัตถุดิบในการผลิต
- 2) เครื่องมือ อุปกรณ์ในการผลิตไม่เพียงพอ
- 3) รายได้เพิ่มเฉลี่ยต่อครอบครัวยังน้อยเกินไป
- 4) ตลาดยังไม่กว้างพอ
- 5) ผู้ผลิตยังกำหนดราคาได้ไม่คุ้มเวลาและแรงงาน
- 6) เยาวชนสตรียังให้ความสนใจงานหัตถกรรมผ้าไหมน้อย

หัตถกรรมหวาย บ้านบุทม หมู่ที่ 4 ตำบลเมืองที่ อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

1. เส้นทางสู่ชุมชน

ตามเส้นทางหลวงหมายเลข 226 จากตัวจังหวัดสุรินทร์ ไปอำเภอศรีขรภูมิ ระยะทาง 12 กิโลเมตร

โบราณสถานที่มีอยู่ตามเส้นทาง

- 1) ปราสาทศรีขรภูมิ
- 2) ปราสาทหินบ้านพลวง
- 3) ปราสาทบ้านปราสาท
- 4) ปราสาทตาเมืองชม
- 5) ปราสาทจอมพระ
- 6) ปราสาทบ้านไพล
- 7) ปราสาทเหมือนโต๊ด

2. ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับชุมชน

บ้านบุทม หมู่ที่ 4 ตำบลเมืองที่ มี 196 หลังคาเรือน ประชากร 918 คน สมาชิกกลุ่ม 89ครัวเรือน กลุ่มออมทรัพย์ 124 คน ศูนย์สาธิต 92 คน

ประวัติศาสตร์ชุมชน

ชาวบ้านอุทมอพยพมาจากบ้านเมืองที่เพียง 3 ครอบครั้ว เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2473 มีความรู้เรื่องการจักสานเครื่องใช้จากไม้ไผ่แต่มาเริ่มงานสานเครื่องใช้จากหวายเมื่อปี พ.ศ. 2527 เคยตั้งเป็นกลุ่มแต่ก็ล้มเหลว มาเริ่มฟื้นฟูใหม่เมื่อนายสุเทพ ศรีลานุช ซึ่งเป็นครูโรงเรียนบ้านบุทม ได้รับทุนวิจัยเรื่อง “เครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน” จากสภาการศึกษาแห่งชาติในปี 2535 เริ่มลงทุนจากเงิน 5,000 บาท รับจ้างงานสานหวายจากชาวบ้านมาตลาดจำหน่าย กิจการดีขึ้นเป็นลำดับ มาจนถึงปัจจุบัน

ลักษณะทางกายภาพและปัจจัยแวดล้อมของชุมชน

เป็นหมู่บ้านริมถนนทั้งสองด้าน

องค์กรชุมชน

เริ่มต้นเมื่อปี พ.ศ. 2524 ตั้งเป็นกลุ่มขนาดเล็ก สานเครื่องมือเครื่องใช้จากไม้ไผ่ จัดตั้งเป็นกลุ่มหัตถกรรมหวายในปี พ.ศ. 2537 รวมสมาชิกได้ 24 คน ขอรุณดำเนินการจากสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น ได้งบประมาณมา 48,000 บาท ไปซื้อวัตถุดิบมาดำเนิน

การในปี พ.ศ. 2540 ได้รับเงินสนับสนุนจากธนาคารออมสินแห่งประเทศไทยอีก จำนวนหนึ่ง และ เครื่องถ่ายเอกสาร (ซีป) อีกจำนวนหนึ่งมาจัดกิจกรรม 3 ด้าน กล่าวคือ กิจกรรมเชื่อมโยงโรงเรียนกับ ชุมชน, กิจกรรมหาวิธีเพื่อการสาธิตสร้างพิพิธภัณฑสถานและกิจกรรมฝึกอาชีพให้นักเรียน

ปราชญ์พื้นบ้านเฉพาะทาง

ประชากรในชุมชนหลายรายมีฝีมือทั้งออกแบบ, สอน และจักสานด้วยฝีมือ ประณีต เช่น

- 1) นายป๋าย มฤติ อายุ 48 ปี
- 2) นางกันยา จันดาศรี อายุ 46 ปี
- 3) นายเพ็ชร หล้ามิ่ง อายุ 52 ปี
- 4) นางบุญมี ไบครอง อายุ 28 ปี
- 5) นายคำพันธ์ สมัครสมาน อายุ 32 ปี
- 6) นายบุญธรรม บุญสม อายุ 58 ปี
- 7) นายสุระ เทียบแหลม อายุ 36 ปี

3. องค์ความรู้เกี่ยวกับหัตถกรรม

ลักษณะดั้งเดิม

ยังคงใช้กระบวนการวิธีจักสานด้วยลักษณะดั้งเดิม ทั้งการออกแบบ และใช้เครื่องมือ ท้องถิ่น

การพัฒนาเปลี่ยนแปลง

- ไปทัศนศึกษาดูงานผลิตหวายที่พื้นที่อื่น เช่น บางไทร พิมาย เป็นต้น
- จัดสร้างพิพิธภัณฑสถานเครื่องหัตถกรรมหวายในโรงเรียน และต้องการให้มีใน ชุมชน จึงฟื้นฟูอาชีพหัตถกรรมขึ้น
- เคยใช้อุปกรณ์ไฟฟ้าช่วยผ่าเส้นหวายแต่ไม่มีความชำนาญผลที่ได้ไม่คุ้มกับ การลงทุนจึงเลิกวิธีการดังกล่าว

การบริหารจัดการ

ทุกครัวเรือนต้องมาซื้อหวายจากกองทุนในราคามัดละ 150 บาท 1 มัดจะมีหวาย 100 เส้น ความยาวเส้นละ 4 เมตร (ในกรณีที่สมาชิกบางครัวเรือนมีทุนทรัพย์ก็อาจซื้อในราคาต้นทุน มัดละ 120 บาท ได้แต่ต้องลงทุนครั้งละหลายมัด มิฉะนั้นแล้วรถบรรทุกที่จัดส่งจะไม่ดำเนินการให้)

4. กระบวนการผลิต

แรงงานไปตามครอบครัวต่าง ๆ จักสานตามฝีมือ ความชำนาญและประสบการณ์ หวาย 1 มัด ใช้สานภาชนะขนาดกลางได้ 3 ลูก ราคาขายส่งลูกละ 120 บาท

วัตถุดิบ

- ต้องซื้อหวายจากจังหวัดอุบลราชธานี ศรีสะเกษ อ่างทอง และจากประเทศ เขมร อินโดนีเซีย มาเลเซีย
- ปัจจุบันสมาชิกในกลุ่มเริ่มปลูกหวาย (ซึ่งต้องรอเวลาอีก 4 ปี จึงจะตัดหวายมาใช้ประโยชน์ได้
- สี, น้ำมันสน, ตะปู

อุปกรณ์

- มีดประเภทต่าง ๆ แยกตามลักษณะการใช้ เช่น มีดโต้, มีดญี่ปุ่น, มีดจักดอก เป็นต้น
- หม้อนหงอน
- คีม
- เหล็กหมาด, ตะไบ, เลื่อย เป็นต้น

แรงงานในการผลิต

สมาชิกทุกครัวเรือนในหมู่บ้านบุทมจำนวน 4 คุ้ม 190 ครัวเรือน เป็นแรงงานในการผลิตตั้งแต่เยาวชน ถึงคนชรา โดยมีเครือข่ายไปอีก 6 หมู่บ้าน จำนวน 120 ครัวเรือน ได้แก่ บ้านโคกหลาก 25 หลังคาเรือน, บ้านน้อย หมู่ 5 ตำบลขาม 13 ครัวเรือน, บ้านตระเสก หมู่ 5 ตำบลสำโรง 15 ครัวเรือน, บ้านเขม หมู่ 16 ตำบลหนองพี 25 ครัวเรือน, บ้านหะโรงชัย หมู่ 5 20 ครัวเรือน และบ้านเมืองที่ หมู่ 1 อีกจำนวน 22 ครัวเรือน รวมแรงงานในการผลิตจำนวนประมาณ 2,000 ราย

ค่าใช้จ่าย การลงทุน ผลกำไร

รายได้แต่ละครอบครัวประมาณ 3,500-4,000 บาทต่อเดือน กลุ่มหัตถกรรมเครื่องหวายได้จัดตั้งกองทุน “กลุ่มสัจจะ” เป็นกองทุนออมเงินฝากจากรายได้หัตถกรรมแรงงานจากการสานหวาย ปัจจุบันมีเงิน 160,000 บาท รายได้สำหรับแรงงานเด็กประมาณ 70-100 บาท ต่อวัน ส่วนรายได้สำหรับผู้ใหญ่ตลอดจนแรงงานฝีมือจะได้เฉลี่ยประมาณ 120-200 บาทต่อวัน

ตลาด

- วางจำหน่ายที่ศูนย์ริมถนนสาย 226 ผู้ซื้อส่วนใหญ่จะเป็นนักท่องเที่ยว และร้านค้าต่างถิ่นที่มารับไปจำหน่ายในงานเทศกาล หรือจำหน่ายประจำที่ร้านค้า

ปัญหาและอุปสรรค

- เงินสะสมไม่พอเพียงในการซื้อวัตถุดิบ
- วัตถุดิบหายากและราคาแพง
- อยากให้องค์กรรัฐมาช่วยสนับสนุนทั้งเงิน, วัตถุดิบ และกระบวนการรูปแบบในการผลิต
- ต้องการหาตลาดในต่างประเทศ

หัตถกรรมปะเก้อม, เครื่องเงินและผ้าไหม บ้านเขวาสินรินทร์ ตำบลเขวาสินรินทร์ กิ่งอำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์

1. เส้นทางสู่ชุมชน

จากเส้นทางหลวงสาย 214 สุรินทร์-ร้อยเอ็ด หลักกิโลเมตรที่ 14 จะมีเส้นทางแยกขวามือไปบ้านเขวาสินรินทร์

ระยะทาง ช่วงเวลา และการเดินทาง

นับตั้งแต่ทางแยกเข้ากิ่งอำเภอเขวาสินรินทร์ประมาณ 2-4 กิโลเมตร ใช้เวลาการเดินทาง 5-10 นาที จะพบหมู่บ้านทำเครื่องเงิน และผ้าไหม มีบ้านนาโพธิ์, บ้านโชค, บ้านสคอ และถ้าใช้ระยะเวลาในการเดินทางอีกประมาณ 20 นาที ก็จะพบบ้านอื่น ๆ อีก 12 หมู่บ้าน อยู่รายรอบกิ่งอำเภอเขวาสินรินทร์ หมู่บ้านดังกล่าวผลิตหัตถกรรมทั้งเครื่องเงินและผ้าไหม

ภูมิปัญญาหัตถกรรมพื้นถิ่นตามเส้นทาง

- 1) ข้าวหลาม บ้านท่าศิลา
- 2) หัตถกรรมผ้าไหม

2. ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับชุมชน

ชุมชน 3 หมู่บ้านหลักที่ทำเครื่องเงิน มีบ้านนาโพธิ์, บ้านโชค และบ้านสคอ เป็นกลุ่มชาติพันธุ์เขมรซึ่งมีความสามารถในฝีมือทางช่างแกะสลักและประดิษฐ์รูปพรรณทองและเงิน ก่อนปี พ.ศ. 2526 มีช่างทำเครื่องเงินอยู่เพียง 20 หลังคาเรือน แต่หลังจากนั้นอีกเพียง 6 ปี ช่างหัตถกรรมเครื่องเงินเพิ่มจำนวนมากกว่า 50 หลังคาเรือน ประเภทเครื่องเงินที่กลุ่มช่างแกะสลักและจัดทำมีหลายลักษณะ เช่น คุ่มหูโบราณ, สร้อยคอโบราณและประยุกต์, เข็มขัด, ปะเก้อม (ประจำ), กระดุม, กำไลทั้งเป็นเม็ดและวง, แหวน เป็นต้น ปัจจุบันนิยมนำเม็ดปะเก้อมมาร้อยสลับกับลูกปัดหินสีทำเป็นสร้อยคอ

ประวัติศาสตร์ชุมชน

เมื่อราว 270 ปีมาแล้ว ชาติพันธุ์เขมรกลุ่มหนึ่งได้อพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่ในหมู่บ้านเขวาสินรินทร์, บ้านโชค และบ้านสคอเป็นส่วนใหญ่ มีช่างฝีมือทำทองรูปพรรณ เช่น ขุนสินรินทร์ บำรุง, นายช่าง มุตตะโสภา, นายदान สุทธิกลับ เป็นต้น ได้ตระเวนรับจ้างแกะสลักถวายทั้งเครื่องเงินและทองไปในพื้นที่ต่าง ๆ ในเขตอีสานใต้ จนมีชื่อเสียงในรูปลักษณะเฉพาะกลุ่ม

หลังจากปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมาจนถึงราวปี พ.ศ. 2521 การรับจ้างแกะสลักทองรูปพรรณ ได้รับความสนใจน้อยลงเนื่องจากการคมนาคมสะดวก บ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองขึ้น ผู้คนจึงนิยมซื้อทองรูปพรรณจากร้านค้าทองคำในตัวเมือง

กลุ่มช่างที่มีความชำนาญในการแกะสลักลวดลายรูปพรรณทองเป็นส่วนใหญ่ นั้นจึงหันมาสนใจเครื่องเงินมากขึ้น ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2522 เป็นต้นมา มีกลุ่มช่าง นายสวาท มุตตะโสภา, นายเชียร ผจญกล้า และนายทิน ชิงชัย เป็นต้น ได้ร่วมกันตั้งกลุ่มอนุรักษ์ศิลปกรรมแกะสลักเงินขึ้น ลักษณะทางกายภาพและปัจจัยแวดล้อมของชุมชน

จังหวัดสุรินทร์ ได้รับสืบทอดมรดกและศิลปกรรมทางช่างมาจากเขมร ชาวเขมรกลุ่มหนึ่งมาตั้งภูมิลำเนาอยู่ที่บ้าน “โคกเมือง” หรือ “เมืองผไทสมันต์” อันเป็นพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ ชาวเขมรกลุ่มนี้มีความสามารถในการแกะสลักทำลวดลายทองรูปพรรณเป็นเครื่องประดับโดยได้ถ่ายทอดมรดกด้านศิลปกรรมมาสู่คนรุ่นต่อ ๆ มา ดังปรากฏอยู่ที่บ้าน โขก และบ้านสคอ เป็นสำคัญ โดยเฉพาะการทำหัตถกรรม “ปะเก้อม” (ประคำ) ซึ่งมีเพียงแห่งเดียวในประเทศไทย

นายสวาท มุตตะโสภา ได้กล่าวเกี่ยวกับที่มาของการทำเครื่องประดับเงินไว้ว่า น่าจะได้รับแบบอย่างมาจากอินเดีย โดยแพร่ขยายไปสู่พระราชวังเขมร ชาวเขมรกลุ่มนี้จึงเรียนรู้ศิลปกรรมแกะสลักลวดลายไว้ ต่อมาได้หนีสงครามมาอยู่ที่เมืองขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ ช่างทำเงิน ทำทอง กลุ่มนี้ได้อพยพเข้ามาอยู่ที่จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งมีอาณาเขตใกล้เคียงกัน (สวาท มุตตะโสภา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์)

ปัจจุบันชาวบ้านโขก, บ้านเขวาสินรินทร์ และบ้านสคอ ยึดอาชีพทำหัตถกรรมเครื่องประดับเงินกันเป็นส่วนใหญ่

องค์กรชุมชน

ในกลางปี พ.ศ. 2533 ชุมชนชาวเขวาสินรินทร์ได้ร่วมกันก่อตั้งสหกรณ์ขึ้น เรียกชื่อว่า “สหกรณ์บริการหัตถกรรมเครื่องประดับเงินเขวาสินรินทร์” แต่การดำเนินงานยังไม่ประสบความสำเร็จ มีความขัดแย้ง และกิจการขาดทุน เนื่องจากตัวบุคคลไม่มีศักยภาพ ขาดลักษณะผู้นำและไม่มีอุดมการณ์ จึงแตกตัวออกมาจัดกระทำเป็นรายบุคคล ดำเนินกิจการเองแบบครบวงจร มีการแข่งขันในเชิงธุรกิจทั้ง ๆ ที่ในราวปี พ.ศ. 2522 กลุ่มช่างมีนายสวาท มุตตะโสภา, นายเชียร ผจญกล้า, นายป่วน เจียวทอง, นายพลอน ผจญกล้า และนายทิน ชิงชัย ได้พยายามรวมตัวขึ้นเป็นกลุ่มเพื่อสร้างงานศิลปหัตถกรรมเครื่องเงินมาเกือบเต็มรูปแบบแล้วก็ตามแต่ก็ไม่สนใจการค้าให้องค์กรเข้มแข็งขึ้นมาได้

ปะเก้อม เป็นภาษาเขมร ตรงกับคำว่า “ประคำ” ในภาษาไทยกลาง ใช้เรียกเม็ดเงิน เม็ดทอง ชนิดกลมที่นำมาร้อยเป็นเครื่องประดับ

ปัจจุบันนายใหม่ คมหอม อายุ 56 ปี ผู้ใหญ่บ้าน บ้านโชค หมู่ที่ 3 เป็นผู้นำในการรวมกลุ่ม “หัตถกรรมเครื่องเงินบ้านโชค” ขึ้นมาใหม่โดยได้รับเงินจากพัฒนาชุมชนจำนวน 30,000 บาท ขณะนี้มีสมาชิกจำนวน 32 คน ครัวเรือน ประธานกลุ่มได้ซื้อเครื่องรีดเงิน ราคา 12,000 บาท ไว้ประจำที่กลุ่ม โดยอนุญาตให้สมาชิกยืมได้

ปราชญ์พื้นบ้านเฉพาะทาง

ช่างฝีมือชั้นครูมี 4 ราย คือ

- 1) นายสวาท มุตตะโสภา อายุ 76 ปี มีฝีมือแกะสลักเครื่องเงินรูปทรงโบราณทั้งปะเก้อม, สร้อยคอ, คຸ້ມหูและอื่น ๆ เคยได้รับรางวัล ขณะนี้หยุดทำเพราะมองไม่เห็น
- 2) นายกอด ขาวเครือ อายุ 55 ปี เป็นศิษย์นายสวาท มีความชำนาญ สร้อยคอโบราณ, คຸ້ມหู ฝีมือเทียบเท่านายสวาท
- 3) นายป่วน เจียวทอง อายุ 58 ปี ฝีมือละเอียดทำได้ทุกประเภท ถนัดคຸ້ມหู (ขจอน) มากที่สุด
- 4) นายคำรณ เหมมหาญ อายุ 36 ปี มีความสามารถแกะลายหลายชนิดได้ละเอียด ถนัดด้านปะเก้อม เป็นหัวหน้าครอบครัวที่มีสมาชิกทำเครื่องเงินโดยตลอด

ส่วนช่างฝีมือคนอื่น ๆ มีเช่น

- 5) นายพลอน ผจญกล้า อายุ 40 ปี
- 6) นายเปลื้อง ผจญกล้า อายุ 35 ปี
- 7) นายประทีน ชิงชัย อายุ 42 ปี
- 8) นายบุญเลิศ
- 9) นายสุพจน์
- 10) นางหมว
- 11) นายปัญญา ชำนาญทำกระดุม
- 12) นายเชียร ผจญกล้า อายุ 70 ปี ชำนาญงานด้าน สร้อยคอโบราณ
- 13) นายศุภสิทธิ์ เหมือนประสาน อายุ 32 ปี ชำนาญงานโบราณ

3. องค์ความรู้เกี่ยวกับหัตถกรรม

หัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องประดับเงินรูปทรงต่าง ๆ ของสามหมู่บ้านในกิ่งอำเภอเขวาสินรินทร์ ซึ่งดำเนินงานมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบันนั้น อาจพิจารณาถึงองค์ความรู้ได้ดังนี้

ลักษณะดั้งเดิม

แต่เดิมช่างแกะสลักลวดลายจะนิยมแกะสลักเฉพาะรูปทรงเดียวคือ “ปะเก้อม” หรือลูกประคำ ซึ่งมีลักษณะเป็นลูกเงินทรงกลมและทรงหลายเหลี่ยมเม็ดเล็กหลายขนาด เจาะรูตรงกลางเพื่อร้อยด้วยด้ายเป็นเครื่องประดับประเภทสร้อยคอและสร้อยข้อมือ

ลักษณะเด่นของปะเก้อมจะอยู่ที่ศิลปะลวดลายที่กลุ่มช่างได้สืบสืบทอดมาจากบรรพชน เช่น รูปทรง ลูกเงิน ดอกบัว มะเฟือง หกเหลี่ยม เป็นต้น วิธีการประดิษฐ์กรรมนั้นจะใช้แผ่นเงินวู่มครั้งซึ่งจัดทำเป็นรูปทรงตามต้องการ จากนั้นจึงแกะสลักลวดลายซึ่งใช้เพียงไม่กี่ลาย ที่นิยมดูจะเป็นลายกลีบบัว

อุปกรณ์เครื่องใช้ในการแกะสลักลวดลาย มีเพียงไม่กี่ชิ้น เช่น ตะไบ ครั่งหรือชัน เครื่องรีดเงินเป็นเส้น ข้อนตีซี่ถี่ ผงคินเผา น้ำมันยาง น้ำมันหมู แท่นเขาควาย คีม และน้ำประสาน

การพัฒนาเปลี่ยนแปลง

ต่อมาได้คิดสร้างสรรค์รูปทรงใหม่ผสมผสานกับลักษณะดั้งเดิม เช่น “จาร์” ซึ่งมีลักษณะรูปทรงกระบอก “ขจอน” หรือ “ตะเกา” เป็นรูปทรงคอกไม้มีก้านเสียบเพื่อใช้เป็นค้ำหุ มีการคิด “ระแวง” หรือ “ตีนตุ๊กแก” ใช้เป็นต่างหู, แกะสลักสายเข็มขัด เป็นต้น

ลักษณะรูปทรงที่ได้พัฒนาเปลี่ยนแปลงตลอดจนเพิ่มเติมเครื่องประดับชนิดใหม่ขึ้นมาแต่ละช่วงก็ได้พยายามนำมาใช้ผสมผสานกับปะเก้อม ซึ่งมีอยู่แต่เดิม เป็นต้นว่าร้อยสลับกันหลาย ๆ ประเภทเป็นสายสร้อยคอ และสร้อยข้อมือ นอกจากนี้ยังได้คิดรูปทรงแกะสลักกระดุมเงินขึ้นมาอีกหลายลาย แม้ปะเก้อมที่เคยแกะสลักลายไม่มีแบบ ก็ได้ดัดแปลงตกแต่งขึ้นอีกหลายรูปทรงเพื่อให้กลมกลืนกับลักษณะของจาร์, กรวย, เมงดา ที่คิดขึ้นมาใหม่ ปะเก้อมรูปทรงใหม่มีชื่อเรียกต่าง ๆ เช่น หมอน ฟักทอง ลูกเงิน โอง ตะโพน แปดเหลี่ยม เป็นต้น

อุปกรณ์ในการผลิตก็ได้พัฒนาเปลี่ยนแปลงขึ้นอีกเพื่อให้สอดคล้องกับการผลิตซึ่งต้องการความรวดเร็ว เป็นต้นว่ามีเครื่องรีดเงิน เครื่องบัดกรี เบ้าหลอม เหล็กเจาะ เป็นต้น

ปัจจุบันมีช่างผู้ออกแบบลวดลายประมาณ 20 ราย โดยนำรูปแบบโบราณมาผสมผสานกับความนิยมสมัยใหม่

การบริหารจัดการและการตลาด

เมื่อลักษณะปะเก้อมและงานประดิษฐ์กรรมเครื่องเงินบ้านเขวาสินรินทร์ บ้านโชค และบ้านสคอ ได้รับความนิยมจากลูกค้า จึงมีผู้ดำเนินการไปซื้อเม็ดเงิน มาจ้างช่างประดิษฐ์รูปทรงเครื่องประดับตามที่ตลาดต้องการ แล้วเปิดร้านจำหน่ายบริเวณริมถนนในเขตบ้านเขวาสินรินทร์ ซึ่งเป็นเส้นทางเข้าสู่กิ่งอำเภอเขวาสินรินทร์

บ้านที่มีช่างเงินรับงานไปจัดกระทำบัดเสร็จครบวงจรตามสังคมนั้นมีช่างบ้านโชค 50 หลังคาเรือน บ้านสคอ 20 หลังคาเรือน และบ้านเขวาสินรินทร์อีก 20 หลังคาเรือน รวม 90 ครอบครัว

ช่างฝีมือแต่ละครอบครัวจะรับงานมาจัดกระทำตามสั่ง โดยคิดค่าแรงตามความยากง่ายของเนื้องาน เฉลี่ยตั้งแต่ 3 บาท ถึง 50 บาท โดยประมาณ เมื่อคิดเป็นวันแต่ละคนจะได้ค่าแรงงานราว 70-100 บาท ส่วนช่างฝีมือจะได้ค่าแรงระหว่าง 100-500 บาทต่อวัน

4. กระบวนการผลิต

กรรมวิธีการผลิตเครื่องประดับเงินลักษณะต่าง ๆ มีขั้นตอนและรายละเอียดแตกต่างกัน ประการสำคัญก่อนที่จะนำเม็ดเงินไปแกะสลักนั้นต้องเริ่มตั้งแต่กระบวนการนำเม็ดเงินไปหลอมละลายให้แผ่ออกเป็นแท่งจากนั้นจึงนำไปเข้าเครื่องรีดให้เป็นแผ่นบาง ๆ จึงถึงขั้นตอนตัด ม้วน เชื่อม และตีให้เป็นรูปทรงตามต้องการมีการตกแต่งริมขัดชั้นเจาะร่องแกะลวดลาย ขัดขาว เป็นต้น

วัตถุดิบ

- 1) เม็ดเงิน ต้องซื้อจากกรุงเทพมหานคร ราคา กิโลกรัมละประมาณ 8,000-10,000 บาท (น้ำหนักบาทละ 140-180 บาท)
- 2) ครั่ง, ชัน, ขี้ผึ้ง
- 3) สายเชือก, สายเอ็น
- 4) น้ำประสานทอง
- 5) น้ำสารส้มและเกลือ

อุปกรณ์

- 1) เป้าหลอมเงิน
- 2) แท่นพิมพ์
- 3) เครื่องรีดเงินให้เป็นแผ่นบางยาว
- 4) เครื่องตัดแผ่นเงินตามขนาดที่ต้องการ
- 5) ฆ้อนขนาดต่าง ๆ สำหรับตีเข้ารูปทรง
- 6) เหล็กแหลมใช้เผาไฟเพื่อเจาะรู
- 7) เครื่องเป่าเงินให้หลอมละลาย

ระยะเวลาในการผลิต

ในการผลิตแต่ละขั้นตอนต้องใช้เวลา ซึ่งแตกต่างกันแต่จะกระทำด้วยความประณีต โดยเฉพาะการแกะสลักลวดลายจะใช้เวลามากที่สุด ในแต่ละวันช่างที่มีความชำนาญจะทำลูกปะเก้อมที่แกะสลักลวดลายเสร็จได้ประมาณ 20 เม็ดเท่านั้น ในกรณีที่ทำตุ้มหู (ขจอน) ช่างปวนเจียวทอง ซึ่งมีความชำนาญมากทำให้ฟังว่าต้องใช้สายตามากจะทำได้วันละ 1-2 คู่ ขึ้นอยู่กับความมุ่งมั่นและอารมณ์ สำหรับลูกปะเก้อมนั้นทำง่าย แม้เด็กรุ่นใหม่ก็ทำได้ (นายปวนเจียวทอง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม 2542)

แรงงานในการผลิตและการแบ่งปันผลประโยชน์

แรงงานในการผลิตเป็นแรงงานในครอบครัวซึ่งมักจะกระทำเบ็ดเสร็จครบวงจร หากจะมีการจ้างก็จะกำหนดอัตรากันตามข้อตกลงราคาค่าจ้างแต่ละประเภทจะแตกต่างกันขึ้นอยู่กับความยากง่ายของเครื่องประดับชนิดนั้น ๆ เช่น เม็ดปะเก้อมเม็ดละ 3-5 บาท การรีดเงินแล้วทำเป็นวง ๆ ตามขนาดที่ต้องการคิดราคาค่าจ้างก็โลกรัมละ 75 บาท เป็นต้น

โดยทั่วไปแล้วแต่ละครอบครัวจะแบ่งงานกันทำเป็นต้นว่าทำเม็ดเงินให้กลม, แบนตามงานสั่งโดยผ่านร้านค้าซึ่งมีรูปแบบหรือตัวอย่างให้จัดกระทำ ราคาค่าจ้างอยู่ระหว่าง 1-50 บาท ตามขนาดและความยากง่าย โดยเฉลี่ยแล้ว แรงงานช่างธรรมดาจะได้อัตรา 100-150 บาท ส่วนแรงงานเด็กจะได้ประมาณวันละ 70 บาท

ค่าใช้จ่าย การลงทุน กำไร

ในการลงทุนจะต้องใช้จ่ายไปซื้อเม็ดเงินจากกรุงเทพมหานคร เม็ดเงินมีหลายลักษณะทั้ง เม็ดเกลี้ยง, เม็ดสี, เม็ดทราย, เม็ดข้าว, ตุงตุง ผู้ไปซื้อมีนางประนอม รังสิมณีรัตน์ อายุ 48 ปี ซึ่งเป็นผู้ใหญบ้าน และนางสุภรณ์ เหลี่ยมดี อายุ 45 ปี เมื่อซื้อวัตถุดิบมาแล้วก็แจกงานไปตามช่างเฉพาะด้านให้ประดิษฐ์ตามแบบที่ต้องการ

แต่เดิมขณะเมื่อรวมกลุ่มเป็นองค์กรสหกรณ์ ยอดจำหน่ายมีรายได้เดือนละประมาณ 1 ล้านบาท โดยมีผลกำไรประมาณเดือนละ 1-2 แสนบาท แต่เมื่อองค์กรชุมชนไม่เข้มแข็งกิจการรวมกลุ่มก็ยุบไปโดยปริยาย ต่างก็แยกกันมาดำเนินกิจการเป็นของตนเอง นางอรพรรณ ประดับสุข เล่าให้ฟังว่าหลังจากแยกกลุ่มมาดำเนินกิจการแล้วจะมีรายได้เครื่องเงินเดือนละประมาณ 20,000-30,000 บาท ในขณะที่ต้องเช่าห้องแถวดำเนินกิจการ (อรพรรณ ประดับสุข เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ เมื่อ 26 ธันวาคม 2542)

ปัญหาและอุปสรรค

- 1) ขาดการรวมกลุ่มที่เข้มแข็ง จึงเกิดการแข่งขันในเชิงธุรกิจ
- 2) การสืบทอดวิชาความรู้ในศิลปกรรมการผลิตเครื่องเงินยังไม่กระทำจริงจัง
- 3) ตลาดเครื่องเงินยังไม่กว้างขวางพอ
- 4) คนรุ่นใหม่ไม่มุ่งมั่นที่จะยึดอาชีพนี้
- 5) ขาดผู้นำที่มีศักยภาพและอุดมการณ์
- 6) ขาดเงินทุน
- 7) ไม่มีผู้ชำนาญการด้านตลาดและการบริหารจัดการ
- 8) เคยรวมกลุ่มเป็นสหกรณ์ดำเนินกิจการดีมาก แต่ภายหลังต้องปิดกิจการ ด้วยเกิดความขัดแย้ง ทั้งการดำเนินการ และการเงิน ทำให้เงินกู้จากกรมส่งเสริมอุตสาหกรรมต้องสลายไป

หัตถกรรมรองเท้าบ้านหนองตาด ตำบลเมืองแก อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์

1. เส้นทางชุมชน

จากเส้นทางหลวง 214 ไปยังอำเภอท่าตูม

ระยะทาง ช่วงเวลาการเดินทาง

จากจังหวัดสุรินทร์ประมาณ 30 นาที โดยมีระยะทาง 37 กิโลเมตร

โบราณสถาน ที่มีอยู่ตามเส้นทาง

ปราสาทศีขรภูมิ

ภูมิปัญญาหัตถกรรมพื้นถิ่นตามเส้นทาง

- 1) ข้าวหลามบ้านท่าศิลา
- 2) หัตถกรรมเครื่องเงินบ้านเขวาสินรินทร์
- 3) หัตถกรรมผ้าไหมบ้านเขวาสินรินทร์

2. ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับชุมชน

ชุมชนบ้านหนองตาด หมู่ที่ 8 และ หมู่ที่ 19 มีจำนวนหลังคาเรือน 52 และ 162 ตามลำดับ มีประชากรรวมทั้งสิ้น 1,250 คน พบว่า สมาชิก 95 % ตั้งแต่อายุ 10 ปี ถึง 75 ปี ได้ใช้แรงงานร่วมผลิตรองเท้ารูปแบบต่าง ๆ หลังเสร็จภารกิจจากไร่นา

ประวัติศาสตร์ชุมชน

เมื่อราวปี พ.ศ. 2462 ได้เกิดอหิวาตกโรคระบาดที่บ้านห้วยลึก ผู้คนจึงพากันอพยพมาตั้งบ้านเรือนที่บ้านหนองตาด ซึ่งห่างจากบ้านห้วยลึกประมาณ 3 กิโลเมตร

แต่เดิมชุมชนบ้านหนองตาด เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ส่วยทั้งหมด เมื่อได้มาตั้งถิ่นฐานใหม่ อยู่ใกล้ชิดกับกลุ่มชาติพันธุ์ไทย-ลาว มีการผสมกลมกลืนทางเผ่าพันธุ์มาอย่างต่อเนื่องจนปัจจุบัน กลายเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว เป็นส่วนใหญ่ มีผู้สูงอายุเพียงไม่กี่รายที่เป็นชาวส่วยและยังพูดภาษาส่วยได้

บ้านหนองตาดมีผู้ใหญ่ปกครองมาตั้งแต่เริ่มตั้งชุมชน 4 ราย ตามลำดับ กล่าวคือ นายอิน ทองด้วง, นายเลิศ เทียงธรรม, นายชม เทียงธรรม และนายทองแดง มีทรัพย์ ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน ขณะนี้มีอายุ 55 ปี นายทองแดง มีทรัพย์ ได้เล่าให้ฟังว่า เป็นผู้ใหญ่บ้านมานานถึง 22 ปี ตั้งแต่ครั้งบ้านหนองตาดมีเพียงหมู่บ้านเดียว แต่เมื่อประชากรมากขึ้น จึงได้แยกเป็นสองหมู่บ้าน (นายแดง มีทรัพย์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม 2542)

ลักษณะทางกายภาพและปัจจัยแวดล้อมของชุมชน

บ้านหนองตาดทั้งหมู่ 8 และหมู่ 19 ตั้งบ้านเรือนอยู่สองฝั่งถนนสาย 214 ซึ่งเป็นเส้นทางจากจังหวัดสุรินทร์ ผ่านอำเภอจอมพระ, อำเภอท่าตูม, อำเภอสวรรภูมิ ไปจังหวัดร้อยเอ็ด โดยบ้านหนองตาดอยู่ห่างจากจังหวัดสุรินทร์ 37 กิโลเมตร

บ้านหนองตาดมีอาณาเขตติดต่อ กล่าวคือ ทิศเหนือจดบ้านศิลา หมู่ที่ 5 ตำบลเมืองแก อำเภอท่าตูม ทิศใต้จดบ้านวานไพรีสี ตำบลหนองสนิม อำเภอจอมพระ ทิศตะวันออกติดต่อกับบ้านโนนกลาง หมู่ที่ 13 ตำบลเมืองแก อำเภอท่าตูม และทิศตะวันตกติดต่อกับบ้านบุผาง ตำบลหนองเมธี อำเภอท่าตูม

อย่างไรก็ตาม หมู่บ้านรายรอบบ้านหนองตาดก็พบว่าเป็นเครือข่ายแรงงานในการผลิตรองเท้า ทั้งที่เดินทางมาร่วมผลิตยังบ้านหนองตาดหรือรับงานไปร่วมกันผลิตในครัวเรือน มีบ้านต่าง ๆ ที่เป็นเครือข่ายทำรองเท้า เช่น บ้านดาดทอง, บ้านบะ, บ้านท่าศิลา, บ้านโนนกระเจียว, บ้านโคกลำ, บ้านทุ่งมน, บ้านไผ่ บ้านท่าวังหิน, บ้านโนนสาย เป็นต้น

องค์กรชุมชน

ชุมชนได้รับความอนุเคราะห์ช่วยเหลือจากนายแดง มีทรัพย์ ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้าน นายณรงค์ศักดิ์ เหมือนชาติ ศึกษาธิการอำเภอท่าตูม

ปราชญ์พื้นบ้านเฉพาะทาง

- นายระเนตร ทองด้วง
- นายพิทยา สุวรรณลา
- นายวสันต์ สุวรรณลา
- นายวสันต์ มีทรัพย์
- นางสมพร บุญมี
- นายบุญเลิศ โป่งแท้

3. องค์ความรู้เกี่ยวกับหัตถกรรม

ลักษณะดั้งเดิม

เมื่อราวปี พ.ศ. 2520 เกษตรกรวัยรุ่นและหนุ่มสาวของบ้านหนองตาดต้องอพยพหนีภัยแล้งไปทำงานในกรุงเทพมหานคร ส่วนหนึ่งไปทำงานในโรงงานผลิตรองเท้าย่านหัวลำโพง. ลำเพ็ง เป็นต้น เริ่มจากการตัด, เย็บ, ประกอบรองเท้า โดยได้ค่าแรงเดือนละ 150 บาท จนถึงปัจจุบันมีรายได้เดือนละ 10,000 บาท ตามความชำนาญ ประสบการณ์และฝีมือ ในจำนวนกลุ่มคนเหล่านั้น มีนายระเนตร ทองด้วง เป็นบุคคลหนึ่งที่ออกจากบ้านหนองตาดไปเมื่อครั้งเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ไม่นานนัก นายระเนตร ได้ไปอยู่โรงงานผลิตรองเท้าที่ตลาดพลู นายถึง 20 ปีเศษ จนมีประสบการณ์ทุกขั้นตอนในการผลิตรองเท้า (นายระเนตร ทองด้วง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม 2542)

นายระเนตร ได้เล่าให้ฟังอีกว่าในปี พ.ศ. 2538 เกิดแรงบันดาลใจคิดอยากจะทำ โรงงานผลิตรองเท้าที่บ้านเกิดจึงรวบรวมกลุ่มแรงงานบ้านเดียวกันกลับสู่มาตุภูมิ เงินที่เก็บรวบรวมได้ บางส่วนก็มาซื้ออุปกรณ์และวัตถุดิบ และได้เริ่มขึ้นนะ, สั่งสอน ผู้มีใจรักในชุมชน ให้มาเป็นแรงงานผลิต

การพัฒนาเปลี่ยนแปลง

นายพิทยา สุวรรณลา ปัจจุบันอายุ 32 ปี ได้เล่าให้ฟังว่า นายวสันต์ สุวรรณลา ซึ่งเป็นพี่ชายเคยได้ร่วมประสบการณ์ในการเป็นช่างผลิตรองเท้ากับนายระเนตร ทองด้วง ที่กรุงเทพมหานครมาก่อน และเมื่อมาใช้บ้านเป็นโรงงานผลิตรองเท้าจึงมาช่วยบริหารจัดการด้านตลาด เพราะมีความถนัดด้านการค้าขาย ประกอบกับพบว่าผู้สั่งรองเท้ามาก กำลังผลิตไม่พอจึงระดมกำลังแรงงานผลิตกับนายระเนตร ทองด้วง โดยซื้อทั้งเครื่องจักรอุตสาหกรรม สั่งซื้อวัตถุดิบมี โฟม, พีวีซี, หนัง และผ้า เข้ามาจำนวนมาก โดยพัฒนาเปลี่ยนแปลงการผลิตวิธีเดิม มาเพิ่มปริมาณให้มากขึ้น (นายพิทยา สุวรรณลา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม 2542)

การบริหารจัดการ

นายณรงค์ศักดิ์ เหมือนชาติ ตำแหน่งศึกษานิเทศก์อำเภอ ซึ่งเป็นคนบ้านหนองคาตเช่นเดียวกัน เห็นว่ากิจการทำรองเท้าจะไปได้ดีสมาชิกในชุมชนเกือบทุกครัวเรือนต่างก็มาเป็นแรงงานผลิต จึงมาร่วมคิดและสนับสนุนทั้งด้านการช่วยออกแบบ หาดตลาด และระบบการจัดการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับทางราชการ

อนึ่งนายวสันต์ สุวรรณลา ซึ่งเป็นรุ่นที่สองต่อจากนายระเนตร ที่ไปฝึกงานที่โรงงานรองเท้าในกรุงเทพมหานคร ก็กลับมาร่วมงานกับนายระเนตร และนายพิทยา โดยมีนายณรงค์ศักดิ์ ศึกษานิเทศก์อำเภอเป็นแรงสนับสนุนช่วยเหลือ

การผลิตรองเท้าจึงมีการจ้างงานนอกเป็นส่วน ๆ พร้อมทั้งอบรมแนะนำและแจกงานให้ผู้คนในหมู่บ้านต่าง ๆ ไปแบ่งกันทำ จากนั้นจึงนำมาประกอบกันที่โรงงาน และเพื่อให้เห็นกระบวนการผลิตชัดเจนจึงถ่ายภาพนอกเป็น 2 ประเภท กล่าวคือ รองเท้าแตะและรองเท้าฟองน้ำ ลักษณะต่าง ๆ ที่ใช้โฟมและพีวีซีให้เป็นหน้าที่ของนายพิทยา สุวรรณลา ส่วนรองเท้าที่ใช้อุปกรณ์ประเภทหนังและผ้าให้เป็นภารกิจของนายระเนตร ทองด้วง

4. กระบวนการวิธีการผลิต

กระบวนการวิธีการผลิตรองเท้าบ้านหนองคาตที่ปฏิบัติกันอยู่นั้นมีสองลักษณะ กล่าวคือ ลักษณะแรกจัดกระทำกันในโรงงานซึ่งมีอยู่ 5 โรงงาน ลักษณะที่สองจะแบ่งชิ้นงานนำไปจัดกระทำที่บ้าน ในกระบวนการผลิตต้องใช้วัตถุดิบ, อุปกรณ์ และระยะเวลาในการผลิต กล่าวคือ

วัตถุดิบ ส่วนใหญ่ซื้อจากร้านค้าส่งวงเวียนใหญ่ กรุงเทพมหานคร มีดังนี้

- 1) พื้นรองเท้าสำเร็จรูปทำจากยางพาราม้วนละ 20,000 บาท

- 2) โฟมหนา 1.5 มิลลิเมตร เพื่อใช้วางบนพื้นแข็ง
- 3) ผ้าสำหรับรองเท้ามีหลายสีเรียก “ผ้าซิง”
- 4) ชั่งกาว สำหรับติดผ้ากับ โฟมเพื่อทำเป็นพื้น
- 5) กาวเหลือง เฉพาะทาพื้นรองเท้า
- 6) ค้าย, เชือก, กระจาดทอง, กระจาดคันทรงรองเท้า
- 7) วัตถุเคมีภัณฑ์
- 8) หนังสือนำมาตัดเย็บเป็นชิ้นส่วน “หนังสือหน้า” ราคาเล่มละ 3,000 บาท (1 ม้วน จะตัดได้ ประมาณ 300 คู่)

อุปกรณ์

- 1) จักรอุตสาหกรรมเครื่องละ 20,000-30,000 บาท
- 2) เครื่องปั๊มไฮดรอลิก เครื่องละ ประมาณ 100,000 บาท
- 3) เครื่องประดับรองเท้า
- 4) แม่แบบคู่ละ 240 บาท
- 5) เครื่องตัดราคาประมาณ 25,000 บาท

ระยะเวลาในการผลิต

- 1) งานผลิตรองเท้าแตะที่เป็น โฟมและพีวีซีจะผลิตได้วันละ 150-200 คู่ (ใช้คนงาน 7-8 คน)
- 2) งานผลิตรองเท้าที่ใช้หนังจะผลิตได้วันละ 30-50 คู่ (ใช้คนงานประมาณ 20 คน)
- 3) เฉพาะโรงงานของนายระเนตร ทองด้วง ซึ่งมีคนงาน 120 คน จะผลิตรองเท้าได้วันละ 3,000-4,000 คู่

แรงงานในการผลิต

ในกระบวนการผลิตรองเท้าจะแบ่งหน้าที่ในการจัดกระทำแต่ละส่วนตามศักยภาพ ความชำนาญประสบการณ์เฉพาะด้านและความคิดสร้างสรรค์ โดยมีค่าแรงงานแตกต่างกันไปตามความยากง่ายในการจัดทำ เป็นต้นว่า

กลุ่มช่างวาด เป็นช่างผู้มีฝีมือในการออกแบบรูปทรงและวาดส่วนบนของรองเท้า เรียกว่า “หนังสือหน้า” นายระเนตร ทองด้วง ซึ่งเป็นเจ้าของกิจการมีประสบการณ์สูงจะเป็นผู้ออกแบบ โดยมีนายพิทยา สุวรรณลา นายณรงค์ศักดิ์ เหมือนชาติ และนายวสันต์ สุวรรณลา เป็นผู้ร่วมคิดจัดกระทำ

กลุ่มช่างตัด จะตัดตามรูปทรงที่ได้ออกแบบไว้

กลุ่มช่างเย็บ เป็นผู้มี ความชำนาญในการใช้จักรอุตสาหกรรมเย็บชิ้นส่วนประกอบ

กัน

กลุ่มช่างพื้น เป็นผู้ทำชิ้นส่วนของพื้นรองเท้ารวมไปถึง การทากาว ตัดชิ้นส่วนประกอบอื่น ๆ

กลุ่มช่างเย็บด้วยมือ กลุ่มนี้ส่วนใหญ่มักเป็นแม่บ้านนักเรียนหรือผู้อ่อนวัย มักจะมารับชิ้นส่วนไปเย็บที่บ้าน

กลุ่มช่างประทับตรา, เครื่องหมายหรือยี่ห้อ กลุ่มนี้จะมีหน้าที่ประทับตราสัญลักษณ์บนแผ่นกระดาษสีทองโดยกระทำตามที่ผู้สั่ง ซึ่งมีหลายชื่อ เช่น HUMBROOK, U.S.A., High Class Shoes, Italy, KOLA, BOSTON, W. Cup, TAKLANG เป็นต้น โดยเฉพาะสัญลักษณ์ TAKLANG จะมีรูปช้างเพื่อแสดงจุดขาย ซึ่งเป็นชาวจังหวัดสุรินทร์

กลุ่มเบ็ดเตล็ด เป็นกลุ่มรายละเอียดอื่น ๆ เช่น พับกระดาษคั่นทรง, บรรจุกล่อง, หีบห่อ เป็นต้น

ค่าใช้จ่าย การลงทุน กี่ไร

การสั่งซื้ออุปกรณ์และวัตถุดิบ หัวหน้าเจ้าของกิจการจะเดินทางไปซื้อจากร้านค้าส่งในกรุงเทพมหานคร แต่ละครั้งจะใช้จ่ายประมาณ 40,000-100,000 บาท

ราคาต้นทุนการผลิตรองเท้าแต่ละที่ผลิตจากหนังแท้ 200-400 บาท ขึ้นอยู่กับรูปแบบและความยากง่าย

ตลาด, การบริหารจัดการ, การแบ่งปันผลประโยชน์

1) ตลาดมีหลายแห่งเช่น ห้างสรรพสินค้า, ทั้งในกรุงเทพมหานครและต่างจังหวัด แต่ละแห่งจะส่งแบบต่าง ๆ ครั้งละราว 200-500 คู่ ตลาดต่างจังหวัดที่เป็นลูกค้ารายใหญ่มารับคราละมาก ๆ ไปเร่ขายมีอำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม และบริษัทไลอ้อนซิติ จะมีรายได้เฉลี่ยเข้าหมู่บ้านประมาณเดือนละ 80,000-100,000 บาท (โดยปกติชาวบ้านมักจะทำกันเพียง 15 วันในแต่ละเดือนเนื่องจากอีก 15 วันที่เหลือจะต้องทำภารกิจอื่น ยกเว้นกรณีมีงานสั่งเร่งด่วน)

2) การแบ่งปันผลประโยชน์ เป็นไปตามบทบาทหน้าที่ที่รับผิดชอบในงานแต่ละประเภท แต่ละรายซึ่งไม่เท่าเทียมกัน เช่น ช่างฝีมือผู้มีความชำนาญค่าแรงวันละ 200-500 บาท ช่างเย็บหนังหน้าติดกับพื้นจะได้รับคู่ละ 2.50 บาท ช่างทากาวติดพื้นรองเท้าจะได้ค่าจ้างคู่ละ 1.50-3.00 บาท พร้อมขึ้นอยู่กับความยากง่ายของแบบรองเท้า ช่างประกอบทุกส่วนเพื่อให้เป็นรองเท้าสำเร็จรูปได้คู่ละ 3.50 บาท เป็นต้น กล่าวได้ว่าเมื่อเฉลี่ยค่าแรงงานแต่ละคู่จะอยู่ระหว่าง 6.50-12 บาท รายได้ต่อบุคคลวันละ 70-500 บาท

ส่วนราคาขายส่งก็จะมีราคาแตกต่างกันไปตามวัสดุและความยากง่ายเช่นรองเท้าแตะโฟมราคาต้นทุนคู่ละ 20 บาท ขายส่งคู่ละ 22 บาท, รองเท้าแตะสวม พิวีซี อยู่ระหว่างคู่ละ 30-60 บาท, รองเท้าที่ผลิตจากหนังราคาขายส่งคู่ละ 60-70 บาท เป็นต้น โดยเฉลี่ยแล้วผู้ผลิตจะมีกำไรคู่ละ 0.75-5 บาท

3) การบริหารจัดการ การดำเนินการจะกระทำเบ็ดเสร็จครบวงจรทั้งคิดรูปแบบ แยกชิ้นส่วน การนำมาประกอบ การแยกประเภทวัสดุ ในการจัดทำ การแบ่งกลุ่มแรงงานต่าง ๆ ปัจจุบันมีกลุ่มผู้ผลิตรองเท้า 5 กลุ่ม คือ กลุ่มนายระเนตร ทองด้วง, กลุ่มนายพิทยา สุวรรณลา, กลุ่มนายวสันต์ สุวรรณลา, กลุ่มนายสุทัศน์ มีทรัพย์, นายสมพร บุญมี, นายบุญเลิศ โป่งแท้ หนึ่งรูปแบบ รองเท้าที่กลุ่มผู้ผลิตบ้านหนองตาจะมีอยู่ประมาณ 80 แบบ มีพ่อค้ามารับซื้อครั้งละ 2,000-3,000 คู่

ปัญหาและอุปสรรค

- 1) เงินทุนดำเนินการมีน้อย วัสดุอุปกรณ์และวัตถุดิบ ต้องซื้อด้วยเงินสดคราวละมาก ๆ แต่เงินหมุนเวียนที่ได้จากการจำหน่ายได้ครั้งละไม่มาก ทำให้ต้องเดินทางไปสั่งซื้อวัตถุดิบบ่อย
- 2) แรงงานผลิตกระทำไม่สม่ำเสมอเป็นต้นว่าต้องหยุดชะงักในฤดูกาลทำนา
- 3) ขาดการเอาใจใส่ดูแลจากหน่วยงานของรัฐ
- 4) ไม่มีการโฆษณาเผยแพร่เท่าที่ควรจะเป็น
- 5) ขาดเครื่องจักรที่ทันสมัย เนื่องจากราคาแพง
- 6) ยังขาดรูปแบบและกระบวนการผลิตรองเท้าใช้งานในลักษณะอื่น เช่น รองเท้ากีฬา, รองเท้านักเรียน, รองเท้าผ้าใบพื้นยาง เป็นต้น
- 7) ตลาดการจำหน่ายยังไม่กว้างพอ
- 8) อยากรวมตัวเป็นศูนย์ผลิตหัตถกรรมรองเท้าของชุมชน

บ้านหนองก้อก ต.ห้วยสำราญ อ.อุษันท์ ศรีสะเกษ

ผลิตภัณฑ์กันตรึมใบตาลหรือชะอบใบตาล

1. เส้นทางผู้ชุมชน

จากตัวจังหวัดศรีสะเกษถึงอำเภออุษันท์ประมาณ 45 กิโลเมตร หรืออาจจะเดินทางจาก นครราชสีมา ตามเส้นทางอำเภอโชคชัย-อำเภอเดชอุดม (อุบลราชธานี) ก็ได้ โดยแยกซ้ายมือเข้า อำเภออุษันท์ จากอำเภออุษันท์ไปตามเส้นทางอำเภอปรารังค์กู่ข้ามสะพานข้ามห้วยสำราญระยะทาง ประมาณ 2 กิโลเมตร ก็ถึงบ้านหนองก้อก ต.ห้วยสำราญ อำเภออุษันท์ ทางด้านซ้ายมือ เข้าหมู่บ้าน ไปประมาณ 200 เมตร แล้วแยกซ้ายเข้าไปอีกประมาณ 100 เมตรเศษ ถึงบ้านนางเตียง บุญเชื้อ อายุ 61 ปี ผู้เป็นประธานกลุ่มจักสานใบตาล (เลขที่ 169 หมู่ 10 บ้านหนองก้อก)

โบราณสถานที่สำคัญ: ถ้าไปตามเส้นทางนครราชสีมา-ศรีสะเกษ-อุบลราชธานี จะสามารถ แวะชมสถานที่สำคัญที่น่าสนใจได้หลายแห่ง เช่น ปราสาทหินวัดสระกำแพงใหญ่ อ.อุทุมพรพิสัย, การประกอบอาชีพตีหม้อแอ่งน้ำบ้าน โก อ.ราษีไศล, เขื่อนราษีไศล, วัดพระธาตุเรืองรอง อ.เมือง ศรีสะเกษ, ปราสาทหินวัดสระกำแพงน้อย อ.เมืองศรีสะเกษ, ตีเหล็กบ้านตะดอย อ.เมืองศรีสะเกษ, บ้านคอนใหญ่ ซึ่งเป็นที่ตั้งเมืองเดิมของศรีสะเกษในเขตอำเภอวังหิน ฯลฯ และถ้าเดินทางจาก นครราชสีมา ตามเส้นทางอำเภอโชคชัย-อำเภอเดชอุดม อุบลราชธานี ก็จะแวะชมสถานที่สำคัญที่ น่าสนใจได้อีกหลายแห่ง เช่น ปราสาทศรีขรภูมิ อ.ศรีขรภูมิ, ปราสาทปรารังค์กู่ อ.ปรารังค์กู่, ปราสาท เขอ บ้านปราสาทเขอ อ.ไพรบึง, ปราสาทเขาพระวิหาร อ.กันทรลักษ์, ตีเหล็กบ้านตะเคียน อ.อุษันท์, ทำเกวียนน้อย บ้านใจดี อ.อุษันท์ ฯลฯ

ภูมิปัญญาหัตถกรรมท้องถิ่น: จากการสานใบตาลนี้จะพบว่ามีการใช้ภูมิปัญญาของชาว ไทยเชื้อสายเขมรได้ในบทรุ่นตอน เช่น ความคิดที่จะปรับรูปแบบผลิตภัณฑ์จากเดิมที่เคยสานแต่ “ชะอบ” ทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัสคล้ายพานหมวกใช้เป็นขันหมากแต่งงานที่ผู้ชายนำไปให้ฝ่ายหญิง แม้ ว่าจะหันมาสานชะอบ หรือกันตรึมที่มีขนาดเล็กและรูปทรงกลมก็สามารถปรับประสบการณ์เดิม ได้ ดีโดยนายกรีน ศรีนาค (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว) เป็นผู้สานได้คนแรกด้วยการใช้ใบเตยก่อน ต่อมาภายหลังจึงเปลี่ยนมาใช้ใบตาลแทน กระทั่งมีการข้อมสืใบตาลเพื่อให้เกิดลวดลายเพิ่มขึ้นด้วย

2. ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับชุมชน

ประวัติศาสตร์ชุมชน: ชาวบ้านหนองก้อกเดิมอยู่ในเขตปกครองบ้านแตรง หมู่ 1 ภายหลัง แยกหมู่บ้านเป็นบ้านหนองก้อก หมู่ 10 เพราะเหตุว่าออกมาตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้หนองน้ำที่มีดินตก ขึ้นอยู่มาก จึงเรียกว่าหนองก้อก คือหนองก้นนั่นเอง โดยบรรพบุรุษรุ่นแรก ๆ อพยพมาจากห้วย

ทรง แถวเหลี่ยมเรียบหรือพระตะบอง เพราะที่เดิมทำมาหากินไม่ดี จึงเดินทางออกหาที่ทำกินจนมาตั้งหลักปักฐานอยู่บริเวณห้วยเหนือ (ต้นน้ำมาจากบ้านนาคราว บนภูเขาติดเขตแดนกัมพูชา ไหลลงสู่ม่น้ำมูลในเขตจังหวัดศรีสะเกษ)

ลักษณะทางกายภาพของหมู่บ้าน: ตั้งอยู่ริมห้วยเหนือเป็นบ้านทรงก่อนแล้วจึงแยกขยายออกไปตั้งชุมชนใหม่อยู่ตามไร่-นา เพราะมีประชากรหนาแน่นมากขึ้นอยู่ใกล้หนองก้อก หรือหนองกกแต่ก็เห็นว่าอยู่ในบริเวณที่ไม่ห่างไกลจากที่ตั้งบ้านเมืองชุมชนดั้งเดิมด้วย ปัจจุบันมี 53 หลังคาเรือน เป็นชาวเขมรดั้งอยู่บนเนินดินขนาดไม่กว้างใหญ่มากนัก รอบ ๆ หมู่บ้านเป็นที่ค่อนข้างลุ่มใช้ทำนาประมาณ 2,500 ไร่ (ชาวบ้านมีที่นาอยู่หมู่บ้านอื่นอีกประมาณ 20-30 ไร่) จากหลักฐานบันทึกระบุว่ามีนายสุวรรณเป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก เมื่อประมาณ 100 ปีเศษมาแล้ว ชาวบ้านจะทำบุญที่วัดบ้านทรงและเด็กเข้าเรียนที่โรงเรียนบ้านทรง มี “ตาปราสาท” เป็นความเชื่อเรื่องผีประจำหมู่บ้าน ตั้งอยู่ในโรงเรียน ทำพิธีเลี้ยงช่วงเดือน 5 ทุกปี

องค์กรชุมชน: เมื่อชาวบ้านเริ่มหันมาฝึกหัดสานตะบองหรือกันตรุมเป็นแล้ว โดยมีนายพิศาล มูลศาสตร์สาทร (ผู้ว่าราชการจังหวัดศรีสะเกษขณะนั้น) เอาแบบเข้ามาให้ทดลองเป็นตัวอย่าง จึงมีคุณกิ่งแก้ว ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่พัฒนากรอำเภอขุขันธ์เข้ามาตั้งกลุ่มสานตะบองในศาล เมื่อประมาณปี 2518 เรียกกันว่า “กลุ่มจักสานใบตาล” โดยมีสมาชิกเริ่มแรกตั้ง 31 คน แต่ปัจจุบันเหลือสมาชิกกลุ่มไม่ถึง 10 คน มีนางเคียง บุญเชื้อ วัย 61 ปี เป็นประธานกลุ่ม (อยู่บ้านเลขที่ 169 หมู่ 10 บ้านหนองก้อก) และเป็นผู้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า ตั้งแต่ตั้งกลุ่มให้แล้วจะมีเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนเข้ามาเพียงปีละครั้งเท่านั้น เพื่อมาเอาผลิตภัณฑ์ไปร่วมออกงานร้านค้างานกาชาด

3. องค์ความรู้เกี่ยวกับหัตถกรรม

ลักษณะดั้งเดิม: แต่เดิมชาวเขมרב้านหนองก้อกจะสานตะบองทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดใหญ่ประมาณ 18-20 ซม. มีชั้นซ้อนภายใน มีฝาปิดสานสองชั้นด้วยใบเตยที่เป็นพีชขึ้นริมน้ำ คัดดินตะบองด้วยกาบตาลพันติดด้วยเครือชูดใช้ในงานแต่งงานเป็นขันหมากหรือพานหมาก

การพัฒนาเปลี่ยนแปลง: ต่อมาภายหลังใช้วัสดุใบตาลแทนใบเตย สานสองชั้นเหมือนเดิมขนาดใกล้เคียงกัน เพียงแต่ไม่ติดดินตะบอง และใช้ใบตาลเส้นใหญ่กว่าเดิมจึงทำให้ดูเป็นงานหยาบ เพราะเป็นการผลิตเพื่อขายในราคาถูก ๆ จนกระทั่งสมัยนายพิศาล มูลศาสตร์สาทร เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดศรีสะเกษได้ออกเยี่ยมประชาชนที่ประสบภัยแล้ง พบว่า ชาวเขมרב้านหนองก้อกมีฝีมือจักสานกัน จึงได้อาแบบตะบองกลมขนาดเล็กให้ดู ปรากฏว่าชาวเขมรสามารถสานเลียนแบบได้โดยมีนายกริน ศรีนาค (เสียชีวิตแล้ว) ทดลองเป็นคนแรก โดยสานทำตะบองหรือกันตรุมขนาดประมาณ กว้าง 9 ซม. สูง 9 ซม. และสานตะกร้าทรงคล้ายประเป่าถือรูปสี่เหลี่ยม

การบริหารจัดการ: พัฒนาชุมชนอำเภอขุขันธ์ได้เข้ามาจัดตั้งกลุ่มจักสานใบตาล เมื่อปี 2518 สานตะบองหรือกันตรุมเป็นส่วนใหญ่ เป็นผลิตภัณฑ์ที่ใช้ใส่ของจุกจิกเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น ใส่

ยาสูบ, ใต้อัลบั้มขี้ผึ้งนวด, ใต้อัลบั้มเหรียญ, ใต้อัลบั้มแหวน-อัลบั้มสร้อย ฯลฯ มีสมาชิกเริ่มแรกตั้งจำนวน 30 คน ปัจจุบันมีสมาชิกไม่ถึง 10 คน เพราะหันไปประกอบอาชีพทำขนมและรับขนมจากโรงงานต่างถิ่นมาบรรจุเองขายส่งตามร้านค้าที่มีรายได้ดีกว่า ปัจจุบันมีนางเตียง บุญเชื้อ วัย 61 ปี เป็นประธานกลุ่ม

4. กระบวนการผลิต

วัตถุดิบ : แต่เดิมวัตถุดิบที่สำคัญในการสานตะออบและตะอบหรือกันตรุมคือใบเคย ซึ่งเป็นพืชริมน้ำทั่วไป แต่ต่อมาภายหลังหันมานิยมใช้ใบตาลทำแทนเพราะสานสะดวกเหมือนกันและหาได้ง่าย เนื่องจากในแถบอำเภออุษาคเนย์เป็นชุมชนเมืองเก่า มีต้นตาลใหญ่น้อยขึ้นอยู่ทั่วไป เช่น บ้านใจดี, บ้านลำพูน, บ้านตาดม, บ้านแดง ฯลฯ โดยไปขอซื้อใบตาลแบบเหมาต้น ๆ ละประมาณ 20-30 บาท นำมาตากแห้งหนึ่งวันก็ใช้สานได้ แต่ก่อนใช้จะต้องจุ่มน้ำให้อ่อนนุ่มก่อนเพื่อให้สานได้ง่ายและไม่แตกหัก นอกจากนี้ก็จะมีวัสดุไม้ไผ่หรือก้านใบตาลเหลาเส้นเล็ก ๆ ทำโครงและหูหิ้ว ต่อมาภายหลังใช้ลวดทำหูหิ้วแทน แต่โครงยังใช้ไม้ไผ่และก้านใบตาลเหมือนเดิม วัสดุสำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ เครื่องชูด ซึ่งเป็นเครื่องมือที่หาได้ง่ายตามป่าละเมาะทั่วไป นำมาฉีกครึ่งตากแดดให้แห้ง แล้วแช่น้ำเมื่อจะพันรอบหูหิ้ว ทำให้เกาะแน่นกับตัวตะอบและเพิ่มความสวยงามด้วย ในระยะหลัง ๆ มีการย้อมสีใบตาลบางเส้นเพื่อทำให้เกิดลวดลายชัดเจนขึ้น จึงต้องมีวัสดุสีย้อมตามมาอีก

อุปกรณ์ : เนื่องจากการสานตะอบขนาดเล็กไม่มีความซับซ้อนมากนักนอกจากเทคนิคในการสาน และใช้วัสดุสองสามชนิดเท่านั้น ชาวบ้านหนองก้อจึงใช้อุปกรณ์ไม่กี่ชิ้น คือ มีดใช้ตัดก้านตาล, มีดบางขนาดเล็กใช้ปาดซอยใบตาล

ระยะเวลาการจักสานกันตรุม : ชาวไทยเชื้อสายเขมรบ้านหนองก้อส่วนใหญ่ทำนาเป็นหลัก จึงสานกันตรุมหรือตะอบกันในช่วงหลังจากเสร็จทำนาแล้วคือประมาณเดือนธันวาคม-มกราคม จนถึงช่วงที่จะลงทำนาปี ประมาณเดือนพฤษภาคม-ต้นเดือนมิถุนายน

แรงงานจักสานกันตรุม : โดยทั่วไปจะสานกันทั้งหญิงและชาย แต่เมื่อมีการตั้งกลุ่มจักสานใบตาลแล้ว จึงทำให้แรงงานส่วนใหญ่เป็นหญิงในวันกลางคน แต่ผู้ชายก็ยังคงมีสานกันอยู่บ้างตามโอกาส และความจำเป็นในการทำงานเลี้ยงครอบครัว โดยเฉพาะการจักสานตะอบทรงสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ตามแบบดั้งเดิม ส่วนการจักสานกันตรุมหรือตะอบทรงกลมขนาดเล็กนั้นสมาชิกล้วนเป็นผู้หญิง

ค่าใช้จ่าย, การลงทุน, ผลกำไร : ค่าใช้จ่ายการลงทุนที่เป็นเงินในการจักสานใบตาลคือ ซื้อใบตาลแบบเหมาต้น ๆ ละ 20-30 บาท, สีย้อมใบตาล, ลวด รวมทั้งค่าจ้างขึ้นตัดใบตาลต้นละ 30 บาท ซึ่งเป็นต้นทุนที่ใบตาลประมาณ 10-15 ก้าน จึงจะตกลงซื้อ ทั้งตะอบและกันตรุมหรือตะอบขายใบละ 10 บาท แต่ถ้าสั่งพิเศษเฉพาะราคาก็จะสูงขึ้นตามตกลงกัน ปกติถ้าสานกันตรุมธรรมดาจะสานได้วันละ 4-5 ใบ ถ้าใช้ใบตาลเส้นเล็กจะเย็บสานได้วันละ 1 ใบ

ตลาดจำหน่าย : การจกสานกันตรมมีตลาดไม่แน่นอน นาน ๆ จึงจะมีคนภายนอกมาสั่งทำ เคยมีพ่อค้ามาสั่งทำครั้งละ 500 ใบ และ 1,000 ใบ บ้างนาน ๆ ครั้ง นางเตียง บุญเชื้อ ประธานกลุ่ม จกสานใบตาลก็จัดแบ่งกันไปทำในกลุ่มสมาชิกแล้วแต่ว่าใครจะว่างในช่วงนั้น และก็มีบางคนที สานผะอบทรงสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ แต่สานง่าย ๆ หยาบ ๆ ส่งให้ร้านค้าในตลาดอำเภอขุขันธ์บ้าง

ปัญหาและอุปสรรค : ปัญหาสำคัญภายในกลุ่มช่างจกสานใบตาลก็คือตลาดจำหน่ายไม่แน่นอน ทำให้ช่างฝีมือขาดการต่อเนื่องที่จะพัฒนา ขายได้ราคาต่ำ จึงพัฒนาให้ประณีตงามได้ยาก รวมทั้งองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมพัฒนาอาชีพ เพื่อคุณภาพชีวิตขาดความสนใจอย่างต่อเนื่อง และจริงจัง

บ้านสะอาน้อย ต.ห้วยเหนือ อ.ซ่งขันธุ์ ศรีสะเกษ

กลุ่มจักสานครุ่่น้อย

1. เส้นทางสู่ชุมชน

การเดินทางสู่บ้านสะอาน้อยสามารถไปได้ทางเดียวกันกับบ้านหนองก้อก ต.ห้วยสำราญ ที่จักสานกันครุ่่นหรือผะอบ เพียงแต่บ้านสะอาน้อยอยู่ห่างจากตัวอำเภอซ่งขันธุ์ตามเส้นทาง ซ่งขันธุ์-ศรีสะเกษประมาณ 2 กม. แยกจากถนนลาดยางทางตะวันออกเข้าสู่บ้านสะอาน้อยประมาณ 2 กม. ไปตามเส้นทางลาดยางในหมู่บ้าน พอพ้นหมู่บ้านไปประมาณครึ่ง กม. เลี้ยวซ้ายข้าง ๆ ที่ทำการ องค์การบริหารตำบลห้วยเหนือ ซึ่งเป็นถนนลูกรังอีกประมาณ 1 กม. แล้วเลี้ยวซ้ายอีกประมาณ 100 เมตร ก็จะถึงบ้าน นส.เอ็นดู ศรีแก้ว เลขที่ 30 หมู่ 12 บ้านสะอาน้อย ซึ่งเป็นประธานกลุ่มจักสาน ครุ่่น้อย

2. ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับชุมชน

ประวัติศาสตร์ชุมชน : ชาวบ้านสะอาน้อยแยกออกมาจากบ้านสะอานเพราะต้องการสร้าง ที่อยู่อาศัยอยู่ใกล้ที่ดินทำกิน อยู่บริเวณด้านตะวันออกของหนองสะอาน มีทั้งหมด 24 หลังคาเรือน ประชากรทั้งหมด 360 คน ถ้ารวมกับบ้านสะอาน (สะอานใหญ่) มี 139 หลังคาเรือน ประชากรรวม 763 คน จากสถิติที่บันทึกไว้ว่าชาวบ้านสะอาน้อยประกอบอาชีพทำนา 100, ค้าขาย 27, รับราชการ 12 และจักสานไม้ไผ่ 105 ครอบครัว

องค์กรชุมชน : กลุ่มจักสานครุ่่น้อย เมื่อเริ่มตั้งมีสมาชิก 15 คน แต่ปัจจุบันที่ นส.เอ็นดู ศรีแก้ว เป็นประธาน มีสมาชิก 58 คน เป็นผู้ชาย 4 คน และผู้หญิง 54 คน ทั้ง ๆ ที่งานจักสานในอดีต สังคมอีสานมักจะเป็นงานของผู้ชาย ที่จักสานครุ่่นขนาดใหญ่ใช้กันเองในครัวเรือน ซึ่งกล่าวได้ว่าคนที่ริเริ่มก่อนและมีฝีมือดีเป็นที่ยอมรับกันก็คือ นส.เอ็นดู ศรีแก้ว ที่เป็นประธานกลุ่มนั่นเอง

3. องค์ความรู้เกี่ยวกับหัตถกรรม

ลักษณะดั้งเดิม : เดิมชาวบ้านสะอาน้อยก็จักสานครุ่่นทำเคลือบด้วยขี้เถ้า คือชั้นผสมน้ำมัน ยางจากต้นยาง เหมือนชาวบ้านอีสานทั่วไป มีขนาดใหญ่ 2-3 ขนาด ใช้ตักน้ำและใช้เก็บ-ตักสิ่งต่าง ๆ ตามต้องการ ซึ่งเป็นงานของผู้ชายเป็นหลัก

การพัฒนาเปลี่ยนแปลง : การเปลี่ยนแปลงของการจักสานครุ่่น้อยมาเริ่มเมื่อเกือบ 30 ปีที่แล้ว จากเด็กหญิงเอ็นดู ศรีแก้ว ที่เห็นผู้ใหญ่จักสานเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่เป็นงานของผู้ชาย ใจก็นึกอยากจะทำเป็นบ้าง จึงหาเก็บเศษไม้ไผ่ของผู้ใหญ่มาหัดสานเล่นตามประสาเด็ก แต่เนื่องจากเป็น

เศษไม้เหลือใช้ จึงสานได้เพียงขนาดใหญ่กว่ากำมือเล็กน้อยเท่านั้น ซึ่งผู้ใหญ่ทั้งหลายก็ไม่ได้ว่าอะไรและก็ไม่มีความสนใจด้วย เพราะเห็นว่าเป็นเรื่องของเด็กเล่น เมื่อเด็กหญิงเอ็นดูสานเล่นไปเรื่อย ๆ ก็เริ่มมีความชำนาญ สานได้ประณีตขึ้น จนถึงเวลาหนึ่งมีคนภายนอกมาเห็นและสนใจ เพราะเป็นครุฑน้อยขนาดนิ้วโป้งมือ ขายเป็นครั้งแรกในชีวิต 10 คู่ ราคา 1 สลึง (25 สตางค์) และต่อมาสานขนาดใหญ่ขึ้นขนาดเท่ากำมือราคาคู่ละ 1.25 บาท จนเป็นที่สนใจของคนทั่วไป เพราะเห็นว่าสานแล้วขายได้ และตัวเองก็สานต่อมาเรื่อย ๆ เพราะเป็นรายได้เล็ก ๆ น้อย ๆ ส่วนหนึ่ง ประกอบกับฐานะยากจนอยู่ด้วยจึงได้กิดตัดแปลงมาเรื่อย ๆ ตามแต่จะคิดทำ และบ่อยครั้งก็ได้ความคิดจากหนังสือต่าง ๆ เท่าที่หาได้ แม้ระยะแรก ๆ จะยังไม่เป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางก็ตาม แต่ก็ขายได้เรื่อยมา

การบริหารจัดการ : ปัจจุบันกลุ่มจักสานครุฑน้อย มีสมาชิก 58 คน ที่มี น.ส.เอ็นดู ศรีแก้ว เป็นประธานกลุ่มดำเนินการนี้ ถ้าได้รับงานตามสั่งเป็นจำนวนมากครั้งละมาก ๆ จะเอาเงินทุนกองกลางของกลุ่มที่ได้จากการอบรมของพัฒนาชุมชนเป็นทุนใช้จ่ายให้กับสมาชิกไปก่อน ซึ่งเป็นเงินค่าวัสดุอบรมที่เริ่มได้จริง ๆ เมื่อปี 2534 เป็นเงิน 30,000 บาท แต่ต้องส่งเงินทุนคือให้กับราชการ เมื่อแจกจ่ายแบ่งงานกันไปแล้วขายได้เท่าไรก็เพียงส่งเงินทุนคืนเท่านั้น จะไม่หักผลกำไรจากสมาชิกเพื่อเข้ากองทุนเลย แต่กลุ่มจะมีเงินทุนเพิ่มขึ้นจากเงินทุนให้สมาชิกนำไปซื้อวัสดุต่าง ๆ เมื่อได้รับงานตามสั่งแต่ละครั้ง โดยคิดดอกเบี้ยร้อยละ 1 บาทต่อเดือน ซึ่งปัจจุบันมีเงินกองทุนของกลุ่มอยู่ประมาณ 130,000-140,000บาท แต่ก็ยังน้อยเมื่อต้องรับงานตามสั่งครั้งละมาก ๆ

กลุ่มจักสานครุฑน้อย ที่เริ่มก่อตั้งโดยหน่วยงานพัฒนาชุมชนอำเภออุษันธุ์มีจุดประสงค์ 4 ประการ คือ

1. เพื่อสร้างเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน ตามพระราชดำริและส่งเสริมอาชีพให้เยาวชนรุ่นหลัง ๆ
2. เพื่อให้ชุมชนมีความสามัคคี
3. เพื่อพัฒนาอาชีพของคนในหมู่บ้าน
4. เพื่อให้องค์กรเข้มแข็ง และมีการจัดการบริหารกลุ่มและจัดการแก้ปัญหาตนเองได้

4. กระบวนการผลิต

วัตถุดิบ : วัสดุหลักในการจักสานครุฑน้อย คือ ไม้ไผ่บ้านและซี่ซี่คือชันผสมน้ำมันยางจากต้นยางที่ต้องใช้ทาเคลือบหรือชุบครุฑน้อย ส่วนวัสดุอื่น ๆ จะเป็นส่วนประกอบครุฑน้อย และวัสดุที่จะมาช่วยเสริมให้การจักสานครุฑน้อยสวยงามขึ้น ทำให้ดูมีคุณค่าและเข้ากับสมัยนิยมตามต้องการ เช่น ไม้สำเร็จใช้จัดประกอบให้ครุฑน้อยเป็นผลไม้, สีย้อมเส้นดอกไม้ไผ่ในกรณีที่ต้องการสานให้เป็นลวดลาย, ผลงานบางแบบก็จะต้องจัดบรรจุในกล่องให้ดูเรียบร้อยสวยงามก็จะต้องซื้อกล่อง

พลาสติกใส หรือกล่องใสมีกระจกด้านหนึ่งด้วย ส่วนขาดังครุ่่น้อยหรือครุ่่นขนาดใหญ่จะใช้ไม้ไผ่ และวงครุ่่นขนาดใหญ่จะใช้ลำไม้เสี้ยวที่หาได้ตามทุ่งนา

อุปกรณ์ : อุปกรณ์หลักในการทำครุ่่น้อยและครุ่่นขนาดใหญ่ คือมีคขนาดต่าง ๆ ที่ใช้ตัดไม้ เหลาเส้นคอก

ระยะเวลา : ระยะเวลาการจักสานครุ่่น้อยไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับจะมีการสั่งทำเป็นครั้งคราว แล้วแบ่งงานกันไปในหมู่สมาชิกกลุ่ม ต่างเอาไปจักสานในครอบครัวของใครของมัน และมักจะมี คนในครอบครัวช่วยกันเอง เมื่อมีเวลาว่างก็ทำกันไปตามแต่จะว่าง จะมีก็แต่ นส.เอ็นดู ที่เป็นหัวหน้ากลุ่มเท่านั้นที่ทำตลอดเวลา เพราะการจักสานครุ่่น้อยคืออาชีพหลัก

แรงงานในการผลิต : จากสมาชิก 58 คน แยกเพศแล้วเป็นผู้หญิงถึง 54 คน ผู้ชาย 4 คน แต่เมื่อรับงานตามสั่งแล้วจะมีคนในครอบครัวช่วยกันทำทั้งหมด สุดแล้วแต่ใครจะว่าง เพราะงานจักสานครุ่่น้อยมีหลายขั้นตอน เช่น การตัดไม้ไผ่, ฝ่าไม้, จักคอก, เหลาคอก, สาน, ทาขี้ชี ฯลฯ จะต้องใช้คนมีความสามารถเฉพาะก็คือขั้นตอนเหลาคอกเส้นเล็ก ๆ และการสานเท่านั้น ส่วนขั้นตอนอื่น ๆ ใครช่วยทำก็ได้

ค่าใช้จ่าย การลงทุนและผลกำไร : ค่าใช้จ่ายหลักคือการซื้อวัสดุต่าง ๆ คือ ชั้น กก.ละ 45 บาท, น้ำมันยาง กก.ละ 45 บาท ซึ่ง นส.เอ็นดู กล่าวว่าต้องซื้อจากตลาดเมืองร้อยเอ็ด-มหาสารคาม, ไม้ไผ่ที่มีอยู่ตามหมู่บ้านต่าง ๆ ลำละ 25-30 บาท นอกจากนั้นก็ยังมีสีย้อมเส้นคอก ซึ่งต้องใช้สีย้อมไหม ส่วนวงและขาถ้าเจ้าของหาทำเองไม่ได้ก็ต้องซื้อจากชาวบ้านหรือสั่งชาวบ้านทำเฉพาะครั้งคราวที่รับงาน

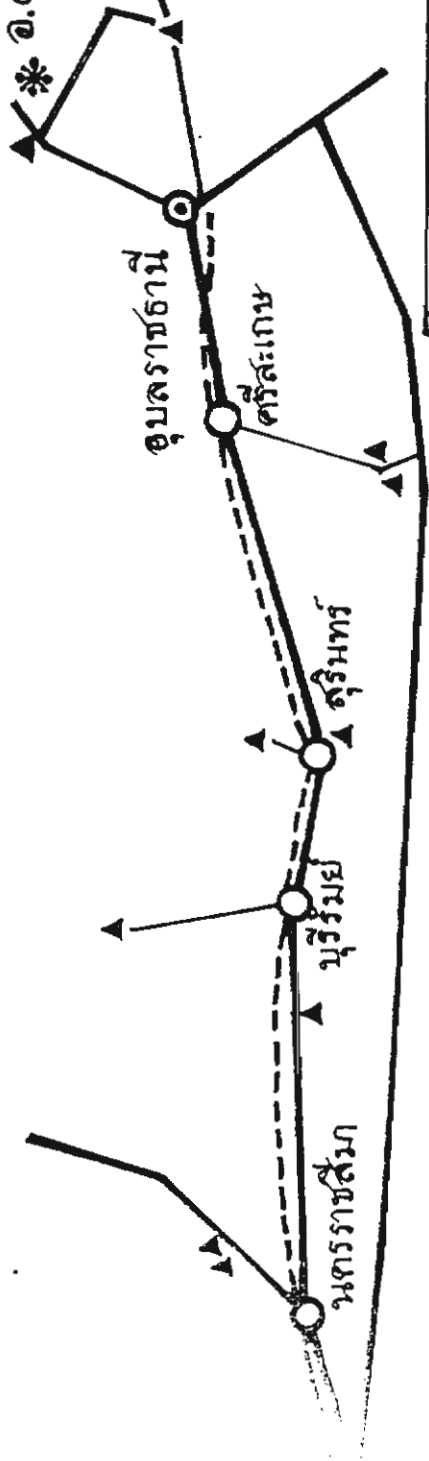
ตลาด : ตลาดส่วนใหญ่ได้รับการช่วยเหลือจากหน่วยงานพัฒนาชุมชนอำเภออุบลรัตน์, พัฒนาชุมชนจังหวัดศรีสะเกษและอุตสาหกรรมจังหวัดศรีสะเกษ ที่ช่วยหาลูกค้าทั้งจากหน่วยงานองค์กรต่าง ๆ ภายในประเทศ, การติดต่อส่วนตัวและลูกค้าชาวต่างประเทศ อีกส่วนหนึ่งก็มีพ่อค้าจากอำเภออุบลรัตน์และจังหวัดศรีสะเกษสั่งทำและเอาไปส่งขายบ้างก็มี

ปัญหาอุปสรรค : แม้จะมีเจ้าหน้าที่หน่วยราชการช่วยสนับสนุนส่งเสริมในหลาย ๆ ส่วนก็ตาม แต่กลุ่มจักสานครุ่่น้อย บ้านสะอาดน้อยก็ยังมีปัญหาอยู่หลายด้าน เช่น เมื่อรับงานตามสั่งแล้ว มีการจัดแบ่งงานให้สมาชิกไปทำตามกำลังที่จะทำได้ แต่เมื่อถึงเวลาแล้วสมาชิกบางคนสานไม่เสร็จส่งงานไม่ครบ ซึ่งเป็นปัญหาระบบการจัดการและความรับผิดชอบ ครั้นเมื่อมีการแก้ปัญหาโดยให้ทำร่วมกันตามสั่งทั้งหมด แต่ก็ยังมีปัญหาเรื่องบางคนทำช้า-ทำเร็ว ต่างกัน นส.เอ็นดู กล่าวว่าเคยประชุมกันแล้วเสนอว่าให้สมาชิกแต่ละคนออกทุนทำกันเองในนามกลุ่ม แต่สมาชิกก็ยังไม่ยอมรับ จึงทำให้ไม่สามารถควบคุมปริมาณผลิตได้ นอกจากนี้ก็มีปัญหาเรื่องวัสดุสำคัญที่จำเป็นต่อการจักสานครุ่่น้อย คือ ขี้ชีหรือชัน และน้ำมันยางหายากมาก โดยเฉพาะน้ำมันยาง ซึ่งมีกฎหมายห้ามเจาะเขาน้ำมันยาง และต้นยางก็ไม่ค่อยมีแล้วด้วย จึงต้องใช้วิธีซื้อจากตลาดทำให้ต้นทุนสูงขึ้น ซึ่งในบางช่วงประมาณเดือนกันยายน-พฤศจิกายน ต้องซื้อชันหรือขี้ชีในราคาถึง กก.ละ 60-70 บาท ก็มี ส่วน

น้ำมันขงที่หายากและซื้อแพงด้วยนั้น บางครั้งก็ต้องหันมาใช้น้ำมันจากคันสะแบง และคันตาดแทน

บ้านแดงน้อย ต.บ้านแดง

* อ.ตระการพืชผล

อุบลราชธานี

ศรีสะเกษ

นรินทร์

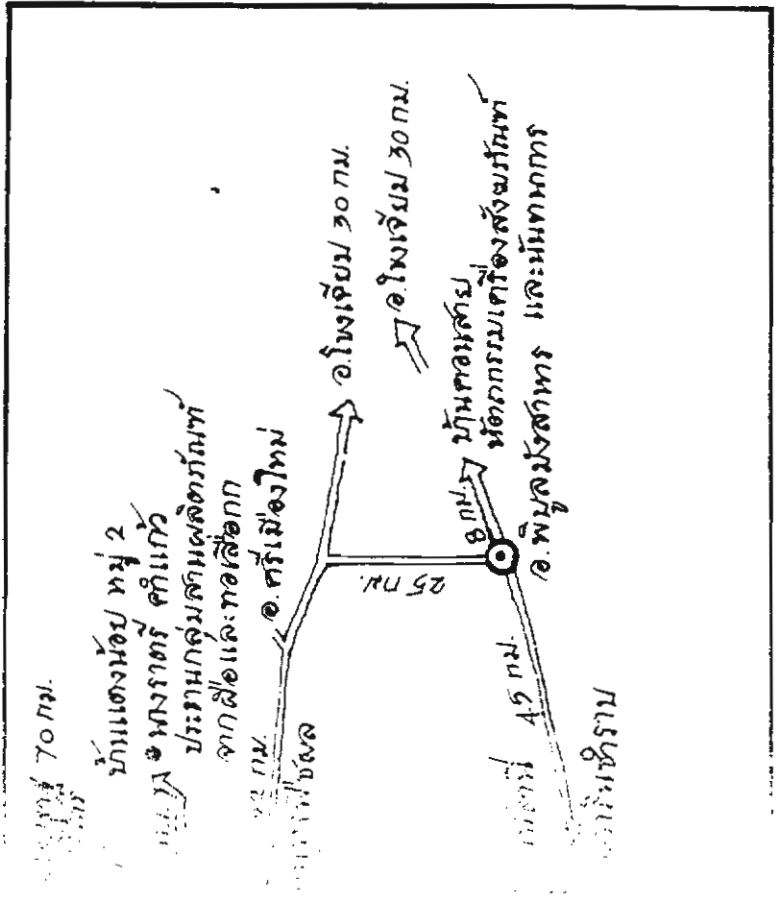
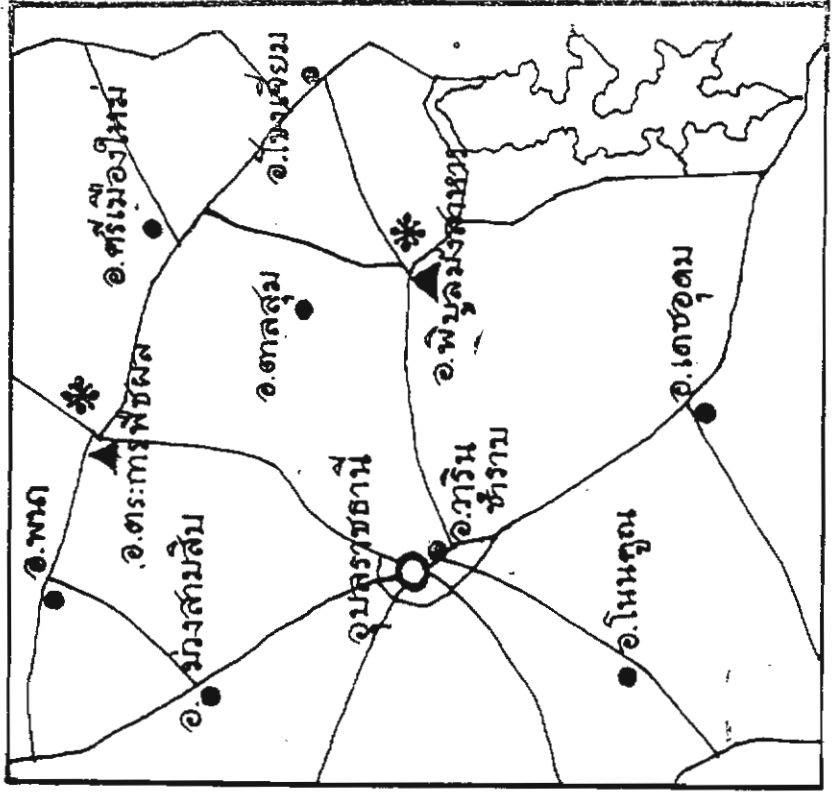
บุรีรัมย์

นครราชสีมา

* บ้านคอนสาร

ต.ทรายมูล

อ.พิจิตร

บ้านคอนสาย ต.ทรายมูล อ.พิบูลมังสาหาร อุบลราชธานี

ผลิตภัณฑ์เครื่องสังฆภัณฑ์

เส้นทางสู่ชุมชน

จากจังหวัดอุบลราชธานีข้ามสะพานแม่น้ำมูลถึงอำเภวารินชำราบ ถึงอำเภอพิบูลมังสาหาร ระยะทางประมาณ 45 กิโลเมตร แล้วข้ามสะพานพิบูลมังสาหาร ไปตามเส้นทางอำเภอโขงเจียม อีกประมาณ 8 กิโลเมตร ก็ถึงบ้านคอนสาย ตำบลทรายมูล อำเภอพิบูลมังสาหาร ใช้เวลาเดินทางประมาณ 50 นาที ถึง 1 ชั่วโมง

สถานที่สำคัญใกล้บ้านคอนสาย

ก่อนถึงตัวอำเภอพิบูลมังสาหาร มีวัดภูเขาแก้วทางด้านซ้ายมือ ตัวโบสถ์สร้างใหม่แต่มีลักษณะสวยงามเด่น ภายในบริเวณวัดมีหลักฐานชิ้นส่วนเสมา โบราณสมัยทวาราวดีหลายชิ้น เมื่อถึงตลาดอำเภอพิบูลมังสาหารมีวัดสระแก้ว ซึ่งมีทับหลังสมัยลพบุรี และพระพืดซึ่งพบอยู่ในน้ำบริเวณแก่งสะพือ ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของอำเภอพิบูลมังสาหาร เมื่อข้ามสะพานไปทางบ้านคอนสายสามารถแวะเที่ยวชมสำนักสงฆ์กุศน้ำเที่ยงที่เริ่มตั้งโดยหลวงพ่อกุศล วัดภูทอง (วัดภูเขาทอง) บ้านคันลิม หมู่ 5 ตำบลทรายมูล และวัดคอนธาตุ ซึ่งเป็นวัดที่ตั้งอยู่ในดอนเกาะกลางน้ำมูล เคยเป็นสถานที่หลวงปู่เสาร์ กนฺตสีโล และหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต เกจิอาจารย์สำคัญในอดีตเคยมาจำพรรษา ที่นี้ด้วย เลียบบ้านคอนสายไปตามเส้นทางอำเภอโขงเจียมระยะทางประมาณ 20 กม.เศษ มีสถานที่สำคัญและแหล่งท่องเที่ยวในเขตอำเภอโขงเจียมอีกหลายแห่ง เช่น แก่งตะนะ, เขื่อนปากมูล, วัดเหวสินไชย ซึ่งมีตำนานเรื่องสังสินไชย มีเพียงผาลักษณะแหว มิงูซอง (ตามตำนานหมาสรวง-งูซอง), ถ้าพระหรือถ้าคำคะนังมีหินงอก-หินย้อย และเป็นที่ตั้งศพหลวงพ่อกำนัง ซึ่งมรณภาพเป็นเวลานานแล้วศพยังไม่เน่าเปื่อย เมื่อเดินขึ้นไปอยู่บนบริเวณวัดจะมองเห็นทัศนียภาพของอำเภอโขงเจียมสวยงามอยู่ริมแม่น้ำโขง ถ้าสนใจศึกษาเรื่องกลุ่มชาติพันธุ์ก็สามารถศึกษาชาวบรูหรือชาวบนบ้านเวินบึก, บ้านท่าสังได้ ที่สำคัญมากทางโบราณคดีก็คือ ผาแต้ม, ผาหมอน และผาขาม ซึ่งเป็นแหล่งภาพเขียนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่ยาวที่สุด

ภูมิปัญญาหัตถกรรมบ้านคอนสาย

ในระยะเริ่มแรกที่จะมีการทำหัตถกรรมของนั้นเริ่มมีความคุ้นเคยกับการค้าขายผลิตภัณฑ์ของคนต่างถิ่นคือ พวกกุลาที่เดินทางขายของ แต่เมื่อมีเด็กหนุ่มชาวบ้านคือ นายแดง ทะโนลับ ไปได้ฝึกหัตถวิชาดีมี้องจากคนบ้านห้วยชะbung จึงชักชวนกันฝึกหัดตีกันเองและขายเอง มี้องรุ่นแรก ๆ

เป็นห้องที่ใช้วิธีรีดแผ่นทองเหลืองเผาร้อนทั้งลูกทุกขนาด ทั้งส่วนที่เป็นขอบรอบวงห้องและจุม
ห้องตรงกลาง ต่อมาภายหลังจึงหันมาใช้การรีดแผ่นทองเหลืองขดวงเป็นขอบ โดยวิธีเชื่อมก่อน
แล้วตีจุมใหญ่กลางและจุมเล็ก 8 จุม รอบ ๆ จุมใหญ่

ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนบ้านคอนสาย

ประวัติชุมชน : บรรพบุรุษเดิมของชาวบ้านคอนสาย ย้ายมาจากบ้านกุตลาด อ.เมือง
อุบลราชธานี เมื่อประมาณ 3 ชั่วอายุคนแล้ว คือเมื่อประมาณ 100 ปีเศษที่แล้ว ตั้งแต่รุ่นพ่อแม่ของ
แม่ใหญ่ศรีและพ่อใหญ่กา ผลศิริ (ถ้าแม่ใหญ่ศรีมีอายุถึงปัจจุบันประมาณ 120 ปี) นอกจากนี้ยังมีคน
จากบ้านเหล่า, บ้านแดง อ.เมือง อุบลราชธานี และบ้านบึงตาดไฮ ค.พันไร่ อ.สิรินธร อุบลราชธานี
เข้ามาอยู่ร่วมด้วย ปัจจุบันมี 120 หลังคาเรือน

ลักษณะทางกายภาพ : ลักษณะพื้นที่ตั้งชุมชนเป็นที่ดอนใกล้แม่น้ำมูลซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คนบ้านกุตลาดรุ่นแรกมาตั้งบ้านคอนสาย เพราะใกล้ลำน้ำมีความอุดมสมบูรณ์เรื่องข้าว จากที่
ราบรอบ ๆ เนินหมู่บ้านและปลาจากแม่น้ำมูล ฉะนั้นจึงตั้งบ้านเรือนเป็นชุมชนกันอยู่ทางด้านริมแม่น้ำ
มูล ปัจจุบันมี 120 หลังคาเรือน

องค์กรชุมชน : ลักษณะองค์กรในชุมชนเป็นการรวมกลุ่มกันอย่างหลวม ๆ ขึ้นอยู่กับเครือ
ญาติและ โอกาสที่จะมีเวลาว่างในช่วงรับงานของแต่ละช่วง ซึ่งปัจจุบันมีช่างรับตีห้องอยู่มากกว่า 20
คน ช่างแต่ละคนจะต้องใช้ลูกมือช่วยร่วมกันตีคนละ 5-6 คน ในแต่ละกลุ่มงานที่รับมา โดยมีนาย
ทุนรับงานหลัก ๆ อยู่ 3 คน เมื่อรับงานแล้วจึงหาช่างแบ่งงานกันทำตามกลุ่มที่คุ้นเคยกันตามแต่ใคร
จะว่างในแต่ละช่วง

ความรู้เกี่ยวกับหัตถกรรม

ลักษณะดั้งเดิม : ชาวบ้านคอนสายเพิ่งเริ่มประกอบอาชีพตีห้องเมื่อปี 2518 โดยมีนายแดง
ทะโนลับ เป็นผู้มีโอกาสฝึกกับพ่อใหญ่ชาลีแห่งบ้านห้วยชะยุ้ง เพราะ ไปเป็นลูกเขยบ้านนั้น เมื่อมี
โอกาสกลับบ้านคอนสาย นายสง่า แก่นกุล (ปัจจุบันเป็นกำนันตำบลทรายมูล อยู่บ้านคอนสาย) จึง
ชวนให้มาช่วยฝึกพรรคพวกตีกันเอง ระยะเวลาแรก ๆ ก็จะใช้วิธีรีดแผ่นทองเหลืองกับแบบพิมพ์ไม้และ
ตีบนพื้นดินทรายทั้งในส่วนที่เป็นจุมกลางและตีรีดขอบรอบวงห้อง และรอบทั้งตีฟังฮาตหน้าเรียบ
ไม่มีจุมกลางด้วย ลักษณะห้องรุ่นแรก ๆ จะมีเฉพาะจุมกลางเดียวเท่านั้น ส่วนฟังฮาตเป็นแผ่นหน้า
เรียบธรรมดา

การพัฒนาเปลี่ยนแปลง : ต่อมาภายหลังเมื่อมีการรับงานมากขึ้นเรื่อย ๆ จึงมีคนมาสั่งทำ
ห้องโดยให้มีจุมกลางขนาดใหญ่เหมือนเดิม ซึ่งเป็นจุดดีให้เกิดเสียง และให้เพิ่มจุมเล็กกรอบ ๆ จุม
ใหญ่ อีก 8 จุม เพื่อให้ได้ห้องมงคลตามความเชื่อที่ว่า “ห้องเก้าเก้า คำเก้าจุม” คือเชื่อว่าเป็นห้องที่คำ

คุณ อยู่วัดไหนดก็เจริญรุ่งเรือง ครั้นเมื่อมีการรับงานมาก ๆ โดยเฉพาะช่วงปี 2521 เป็นต้นมา จึงปรับเปลี่ยนวิธีการทำของบวงษ์จากการตีริคมาเป็นการตัดแผ่นทองเหลืองขดเป็นขอบแล้วใช้วิธีการอีกรเชื่อมแทน เพราะเป็นวิธีที่ง่ายและประหยัดเวลา-แรงงานแต่ก็ต้องมีต้นทุนเพิ่มขึ้น เพราะต้องซื้อเครื่องเชื่อม วัสดุเหล็กเชื่อมและต้องใช้ไฟฟ้าด้วย ครั้นเมื่อรับตีหม้อ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องใช้ทางศาสนาที่เรียกว่า เครื่องสังฆภัณฑ์แล้ว ต่อมาในระยะหลังจึงรับทำเครื่องสังฆภัณฑ์อื่น ๆ ทั้งที่เป็นโลหะและไม้เพิ่มขึ้นด้วย เช่น พังฮาด, ระฆัง, โสจดตรง, กลองยาว, หม้อตีหม้อ เป็นต้น จนกระทั่งมีการทำของขนาดเล็กเรียกว่าหม้อน้อย เพื่อเป็นของที่ระลึกด้วย เพราะการทำของใหญ่ทุกขนาดจะมีเศษทองเหลืองเหลือใช้เมื่อตัดเป็นวงกลมเสมอ

การบริหารจัดการ : บ้านคอนสายมีช่างตีหม้อหลายคนก็จริง แต่ยังไม่มีการรวมกลุ่มกันทำงานอย่างเป็นทางการ เป็นเพียงการรวมตัวกันอย่างหลวม ๆ ในกลุ่มเพื่อนและญาติซึ่งเป็นที่รู้จักกันเองว่าใครเป็นใครและเมื่อมีคนได้รับงานไว้ได้ ก็จะแบ่งงานให้คนอื่นร่วมทำเป็นรายชิ้นงาน เพราะเป็นที่รู้จักกันอยู่ว่าในช่วงเวลานั้นมีใครว่างอยู่บ้าง และ ไม่มีการปิดบังเอาเปรียบค่าแรงกัน เพราะทุกคนรู้จักดีแล้วว่า หม้อขนาดไหนราคาเท่าไร และเคยจ้างกันเองในราคาเท่าไร

กระบวนการผลิต

วัตถุดิบ : จะซื้อแผ่นทองเหลืองจากร้านค้าในตัวจังหวัดอุบลราชธานี ในระยะแรก ๆ ก็ต้องจ่ายเงินสดซื้อ เป็นการติดต่อกันเฉพาะบุคคล เมื่อภายหลังเริ่มคุ้นเคยกันกับร้านค้าแล้ว จึงมีบางคนที่จะเอาวัสดุทองเหลืองไปทำก่อนแล้วค่อยจ่ายเงินทีหลัง โดยทางร้านจะเอาถบรรทุกแผ่นทองเหลืองมาส่งถึงบ้านคอนสาย ซึ่งอยู่ห่างจังหวัดอุบลฯ ประมาณ 50 กม. และกระทั่งไว้เนื้อเชื่อใจกันมากเพราะความซื่อสัตย์ต่อกันมาเป็นเวลานาน จึงมีบางคนใช้วิธีสั่งซื้อแผ่นทองเหลืองทางโทรศัพท์ และเมื่อร้านค้าสั่งซื้อจากกรุงเทพฯ แล้วให้จัดส่งไปให้ช่างตีหม้อถึงบ้าน โดยตรงเลยก็มี

อุปกรณ์ : การตีริคหม้อและริคขอบจะใช้หม้อหลายขนาดหลายลักษณะคือตีริค ตกแต่งหลายชั้นตอนบนอุปกรณ์แบบพิมพ์ไม้ปักไม้แผ่นขนาดใหญ่ ต่อเมื่อมีการเชื่อมขอบวงษ์จึงใช้กรรไกรตัดโลหะ และเครื่องเชื่อมไฟฟ้า เมื่อเชื่อมเสร็จแล้วต้องใช้เครื่องเจียรแต่งรอยเชื่อมด้วย

ระยะเวลาการผลิต : ช่างตีหม้อจะเริ่มทำงานตั้งแต่เช้ามีดเป็นต้นไป โดยการตัดแผ่นทองเหลืองในบ้านเรือนของตัวเอง เตรียมไว้ในแต่ละวัน อีกรเชื่อมขอบวงษ์ให้เรียบร้อย แล้วจึงทะยอยเอาหม้อออกไปตีจุ่มตามใต้ต้นไม้ในป่าริมหมู่บ้านทางตะวันตกหมู่บ้าน ในที่ดินของตนเอง เพราะการตีริคหม้อกลางใหญ่ และจุ่มเล็กจะส่งเสียงดังรบกวนเพื่อนบ้านและการตีริคจะต้องก่อกองไฟเพื่อเผาทองเหลืองให้ร้อนก่อนตีริคด้วยช่างที่รับตีจะรวมตัวกันดีเป็นกลุ่ม ๆ ละ 3-5 คน ช่วยกันทำงานเสร็จเป็นชุด ๆ แต่ก็รู้ ๆ กันว่าเป็นหม้อของใครจำนวนเท่าไร เมื่อหม้อแต่ละลูกตีริคได้ในระดับหนึ่งแล้วจะทำการทดลองใช้หม้อตีเพื่อฟังเสียง โดยใช้ความชำนาญในการฟังเป็นหลัก ซึ่งเป็นความชำนาญเฉพาะตัวที่ช่างทุกคนจะต้องฟังออกว่าหม้อตีที่เป็นที่ต้องการของชาวบ้านทั่วไป

เป็นเสี่ยงอย่างไร ถ้าไม่ได้ระดับเสี่ยงที่ต้องการก็จะต้องปรับหน้าผั่ง 2 จุดด้วยกันคือตรงจุมใหญ่ กลางวงผั่ง และบริเวณใกล้ ๆ ขอบวงนอกของผั่งเป็นหลักจะตีร่วมกันไปเรื่อย ๆ พักกินข้าวในช่วงบ่าย แล้วตีต่อไปจนเสร็จจนเย็นเกือบค่ำ

แรงงานในการผลิต : อาชีพการตีผั่งจำหน่ายเป็นแรงงานของผู้ชายทั้งหมด มีทั้งวัยรุ่น กลางคน จนถึงผู้ใหญ่ที่ยังพอมีกำลังพอทำไหว ส่วนแรงงานผู้หญิงจะช่วยบ้างตามกำลัง และโอกาส คือการรับงาน ตีผั่งงานใกล้ ๆ รวมทั้งการทำสีดาบนตัวผั่งและการเขียนลวดลายบนหน้าผั่ง จนเป็นที่กล่าวกันว่า “ผู้ชายตี ผู้หญิงแต้ม” ส่วนแรงงานชายผู้สูงอายุบางคนที่เคยเป็นช่างมาแต่วันรุ่น จนวัยเฒ่าแล้วก็จะหันมาช่วยทาสีเขียนลวดลายด้วย และก็มีบางคนที่ใช้เวลาว่างหากิ่งไม้เล็ก ๆ มา ทำค้ำผั่งอนดีด้วยการใช้กระสอบเก่ามาตัดพันปลายไม้เป็นหัวผั่งอน แล้วใช้ผ้าจิวรเก่ามาหุ้มและพันมัดอย่างเป็นระเบียบด้วยเส้นด้าย เช่น นายเพชร ศรีชนะ วัย 68 ปี

ขีดความสามารถในการตีผั่งขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 53 ซม. ซึ่งเป็นขนาดมาตรฐานทั่วไป จะตีได้เพียงวันละ 1 ลูก ต่อคนเท่านั้น

ค่าใช้จ่าย, การลงทุน, ผลกำไร : ค่าใช้จ่ายในการตีผั่งขายนี้ช่างต้องซื้อแผ่นทองเหลือง ขนาด 60x120 ซม. ในราคาแผ่นละ 750 บาท ตีผั่งขนาด 53 ซม. ได้ 1 ใบ ขายในราคาประมาณ 1,500-1,800 บาท จ่ายค่าจ้างตีใบละ 100 บาท ค่าจ้างเชื่อมใบละ 200 บาท รวมต้นทุนทำผั่ง 53 ซม. ประมาณ 1,050 บาท จะได้กำไรใบละประมาณไม่เกิน 450 บาท ซึ่งแล้วแต่ว่าจะตกลงราคาสั่งทำ และการซื้อแต่ละครั้ง ส่วนผั่งขนาดอื่น ๆ มักจะมีการสั่งทำเฉพาะรายในราคาแตกต่างกัน เช่น ผั่งขนาด 60 ซม. ราคา 1,800 บาท, ขนาด 80 ซม. ราคา 3,200 บาท, ขนาด 1.10 เมตร ราคา 12,000 บาท, ขนาด 1.20 เมตร ราคา 14,000 บาท, ขนาด 1.50 เมตร ราคา 36,000 บาท เป็นต้น ส่วนราคาค่าจ้างตีและจ้างเชื่อมก็แตกต่างกันด้วยตามขนาด ส่วนผั่งน้อยทั้งแบบใช้เครื่องอัดพิมพ์และแบบตีจุม-ตรีดขอบวงนอก ซึ่งต้องจ้างตีใบละ 30 บาทนั้นขายในราคาใบละ 70 บาท เท่ากันหมด

ตลาดจำหน่าย : ปกติแล้วช่างจะตีผั่งมาตรฐานทั่วไปคือขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 53 ซม. เพราะขายได้ตลอดเวลาเป็นที่นิยมของชาวบ้านที่จะซื้อถวายวัด และตลาดอีกส่วนหนึ่งก็คือมีคนมาสั่งทำโดยเฉพาะแต่ก็เป็นตลาดที่ไม่แน่นอน

ปัญหาและอุปสรรค : จากการสัมภาษณ์แล้วกล่าวได้ว่าอาชีพการทำผั่งของชาวบ้านนั้น เรื่องแรงงาน, ฝีมือช่าง, ต้นทุนและวัสดุเกือบจะไม่มีปัญหาเลย จะมีปัญหาสำคัญอยู่เพียงอย่างเดียวก็คือ ตลาดจำหน่ายผลผลิตเท่านั้น ซึ่งทางจังหวัดอุบลราชธานีพยายามจะให้ผลิตภัณฑ์เครื่องสังฆภัณฑ์บ้านคอนสายเป็นแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัด เพื่อจะได้เป็นทางหนึ่งที่จะช่วยเหลือเรื่องตลาดจำหน่าย แต่ก็ดูจะยังไม่เป็นผลดีกว่าเดิมนัก เพราะยังไม่จริงจังเท่าที่ควร

บ้านแดงน้อย ต.บ้านแดง อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธานี

ผลิตภัณฑ์สานจากผือ (กก 3 เหลี่ยม)

1. เส้นทางผู้ชุมชน

เส้นทางจากจังหวัดร้อยเอ็ดอุบลราชธานีข้ามแม่น้ำมูลเข้าอำเภวารินชำราบไปตามเส้นทางอำเภอพิบูลมังสาหารระยะทางประมาณ 45 กม.ข้ามสะพานพิบูลมังสาหารถึงบ้านสะพือ เลี้ยวซ้ายไปตั้งสามแยกสาย อ.โขมเจียม-อ.ตระการพืชผล ประมาณ 22 กม. เลี้ยวซ้ายไปผ่านปากทางเข้าอำเภอศรีเมืองใหม่ ถึงอำเภอตระการพืชผลประมาณ 25 กม. เลี้ยวขวาที่สี่แยกตลาดในอำเภอไปตามเส้นทาง อ.โพธิ์ไทร-อ.เขมราฐ ประมาณ 8 กม. แล้วเลี้ยวขวาไปตามถนนลูกรังประมาณ 3.5 กม. ถึงบ้านแดงเลี้ยวซ้ายแล้วตรงไปอีกประมาณ 0.5 กม. จะถึงบ้านแดงน้อย ซึ่งชาวบ้านแยกตัวออกจากบ้านแดงไปอยู่อาศัยกันตามที่นาในลักษณะเถียงนา จนกลายเป็นชุมชนใหม่จนปัจจุบัน ซึ่งช่วงระยะทาง 0.5 กม. นี้จะผ่านวัดแสงอุทัย (ซ้ายมือ) อันเป็นวัดที่ชาวบ้านแดงน้อยทำบุญร่วมกับเครือญาติเดิมในบ้านแดง และผ่านโรงเรียนบ้านแดงที่ถูกหลานมาเรียนร่วมกันด้วย ผ่านเลยที่ทำการตำรวจอาสาชุมชนทางขวามือเล็กน้อย เลี้ยวขวาเข้าไปตามถนนในหมู่บ้านประมาณ 200-300 เมตร ก็ถึงบ้านของนางราตรี คำแก้ว อยู่ซ้ายมือ ซึ่งเป็นประธานกลุ่มสานผลิตภัณฑ์จากกกสามเหลี่ยมและทอเสื่อกกกลม คนปัจจุบัน

2. ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับชุมชน

ประวัติศาสตร์ชุมชน

เส้นทางการตั้งชุมชนบ้านแดงน้อยปัจจุบันสืบย้อนอดีตกลับไปได้ ถึงชุมชนเดิมในอดีตคือบ้านหนองผือ ต.คอนสาย ซึ่งอยู่ใกล้ถนนสายอำเภอตระการพืชผล อำเภอเขมราฐ ห่างบ้านแดงน้อยไปทางตะวันตกประมาณ 5-6 กม. และห่างอำเภอตระการพืชผลไปทางเหนือประมาณ 6-7 กม. นายเพ็ง ศรีมาฤทธิ์ วัย 85 ปี เล่าว่า ในสมัยนั้นบ้านหนองผือขึ้นอยู่กับเมืองเกษมสีมา มีชาวบ้านตายติด ๆ กัน 2-3 คน ซึ่งชาวบ้านเชื่อกันว่าผีปกติ “มันเข็ด มันขวาง” พวกเขาแตกหนีคืออพยพย้ายถิ่นไปตั้งบ้านเรือนที่เป็นบ้านแดงหรือบ้านแดงใหญ่ปัจจุบัน ในช่วงนั้นเป็นป่าดงหักร้างว่างพังกานัน จนกระทั่งมีชาวบ้านแดงหลายคนไปสร้างเถียงที่พักอาศัยทำนาตามที่นาของตนเองในฤดูทำนา ต่อมา มีนายพิมพ์ คำแก้ว เริ่มออกไปอยู่ที่เถียงนาริมหมู่บ้าน ด่วนข้าวถาวร และมีนายเพ็ง ทุนมาก, นายอบดวงดาว และบางคนออกไปอยู่ร่วมด้วยระยะเวลาของคนรุ่นแรกที้ออกไปอยู่ตามเถียงนาจนกระทั่งกลายเป็นชุมชนบ้านแดงน้อยนี้ นายเพ็ง ศรีมาฤทธิ์ กล่าวว่า “พ่อใหญ่พิมพ์ ตายตั้งแต่ตัวเองอายุราว

สัก 10 ปี” เพราะตัวนายเพ็งยัง ได้ทันเห็นนายพิมพ์ด้วย เพราะนายพิมพ์เป็นคนรุ่นปู่ของพ่อนายเพ็ง ที่ตั้งหมู่บ้านปัจจุบันอยู่ห่างบ้านแดงประมาณ 1.5 กม. มาเริ่มเป็นเหมือนบ้านแดงคุ่มน้อย ต่อเมื่อมีเพื่อนบ้านออกมาตั้งบ้านเรือนอยู่กันประมาณ 20 หลังคาเรือน

สภาพทั่วไปของบ้านแดงน้อย

บ้านแดงน้อยอยู่ห่างบ้านแดงไปทางทิศเหนือประมาณ 1.5 กม. มี 47 หลังคาเรือน มีห้วยถ้ำเข้าหรือห้วยใหญ่ไหลผ่านทางทิศใต้ ซึ่งมีลักษณะเป็นเลิงเป็นทาม และห้วยหัวจั่วหรือห้วยน้อยไหลผ่านทางทิศตะวันออกเป็นแนวแบ่งเขตบ้าน โนนสะอาดหรือบ้าน โนนโพธิ์ หมู่ 3 ซึ่งเคยเป็นบ้านแดงน้อยด้วยกันมาก่อน มีพื้นที่ตั้งหมู่บ้านประมาณ 40 ไร่ รอบ ๆ หมู่บ้านเป็นพื้นที่ทำนาประมาณ 1,050 ไร่ ชาวบ้านแดงน้อยปัจจุบันนิยมทำบุญที่วัดแสงอุทัยร่วมกับชาวบ้านแดงที่ตั้งอยู่ระหว่างบ้านทั้งสอง แม้จะมีวัดป่าสามัคคี ที่เริ่มตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2535 ก็ตาม เพราะวัดแสงอุทัยเป็นวัดหลักที่เคยเป็นวัดประจำบ้านแดงที่เป็นบ้านเดิมของชาวบ้านแดงน้อยมาก่อน โดยเฉพาะการทำบุญบวชที่จำเป็นต้องทำสังฆกรรมใน โบสถ์หรือสิม เนื่องจากวัดป่าสามัคคียังมิฐานะเป็นสำนักสงฆ์ ยังไม่มีโบสถ์สำหรับทำสังฆกรรม และจะรวมไปถึงการร่วมกิจกรรมงานบุญอื่น ๆ ตามประเพณีฮีต 12 ของชาวอีสานทั่วไปด้วย คืองานบุญมหาชาติ เดือน 4, งานบุญเข้าพรรษา เดือน 8, งานบุญข้าวประดับดิน เดือน 9, งานบุญข้าวสาก เดือน 10, งานบุญออกพรรษา เดือน 11 และงานบุญกฐิน เดือน 12 ส่วนบุญเบิกบ้านจะจัดงานที่บริเวณกลางบ้าน สำหรับบุญเข้ากรรมในเดือนอ้ายที่พระสงฆ์ต้องเข้าอยู่ปริวาสกรรมนั้นจะไปร่วมทำกับวันบ้านอื่นที่มีการจัดในแต่ละปี

อาชีพหลักของชาวบ้านแดงน้อยคือ ทำนา แต่เป็นการทำเพียงพออยู่พอกิน โดยไม่ต้องซื้อข้าวกิน ส่วนอาชีพเสริมแต่เดิมคือ การทอผ้าซึ่งเป็นหน้าที่ของผู้หญิง และจักสานซึ่งเป็นหน้าที่ของผู้ชาย ต่อมาภายหลังจึงมีการส่งเสริมให้มีการทอผ้าที่กระดุก, ทอเสื่ออก และจักสานผือ เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2520-2521 เป็นต้นมา

องค์กรชุมชน

เดิมชาวบ้านแดงน้อยทอผ้าไหมกันมาก่อน แม้เป็นอาชีพเสริมก็ตามแต่ก็พอมีรายได้และได้ใช้สอยมาตลอดจนปัจจุบันและทอผ้าไหมกระทงเมื่อปี 2520 คุณสุวรรณี พรหมจันทร์ จากมหาวิทยาลัยมหิดล (ปัจจุบันรับราชการอยู่ศูนย์วิจัย โภชนาการ อุบลราชธานี) เดินทางเข้ามาส่งเสริมตั้งกลุ่มทอผ้าที่กระดุกและ โภชนาการจากการขาดสารอาหาร และเข้ามาติดตามโครงการในปี 2521 โดยได้ถือกระเป่าสานจากวัสดุท้องถิ่นที่ซื้อมาจากประเทศฟิลิปปินส์มาด้วย เมื่อชาวบ้านแดงน้อยเห็นก็ให้ความสนใจด้วยการจับถือและสอบถามคุณสุวรรณี จึงถามชาวบ้านว่า “จะสานได้ไหม” ปรากฏว่ามีแม่ใหญ่ก้าน ธิลาธรรม (ปีนี้อายุ 72 ปี) ตอบว่า “ลองเบิ่ง” จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการสานผลิตภัณฑ์จากกกสามเหลี่ยม ซึ่งชาวบ้านอีสานเรียกว่า “ผือ”

เมื่อเริ่มต้นสานกันจริง ๆ ช่วงแรกมีแม่ใหญ่มอญ ศรีมาฤทธิ ซึ่งเป็นพี่สาวเข้าร่วมทดลอง พร้อมด้วยเพื่อนบ้านอีก 3-4 คน จัดตั้งกลุ่มองค์กรขึ้น โดยมีแม่ใหญ่มอญ เป็นประธานกลุ่มคนแรก ตั้งแต่ปี 2521, ประธานกลุ่มคนที่ 2 คือนางสมพร ศรีศิริ ตั้งแต่ปี 2525 และประธานกลุ่มคนปัจจุบัน คือนางราตรี คำแก้ว ซึ่งเป็นประธานตั้งแต่ปี 2531 เป็นต้นมา โดยการสนับสนุนส่งเสริมสตรีในการ พัฒนารูทกิจและชุมชนของมูลนิธิ W.P. SCHMITZ STIFTUNG

ปราชญ์พื้นบ้านเฉพาะทาง

ในกลุ่มสานผลิตภัณฑ์จากกกสามเหลี่ยมหรือผ้อมีช่างที่มีฝีมือหลายคนเช่นนางมอญ ศรีมาฤทธิ, นางสมพร ศรีศิริ และนางราตรี คำแก้ว ซึ่งอยู่ในกลุ่มผู้เริ่มทดลองสานก่อนทั้ง ๆ ที่ไม่เคยสานมาก่อน แต่ภายหลังมีคนรุ่นใหม่หันมาสนใจเป็นสมาชิกกลุ่มมากขึ้น จึงมีคนรุ่นใหม่ที่มีใจรักอยากทดลองฝึกหัดสามารถทำได้ดี และพร้อมจะฝึกทำแบบใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นอย่างเช่น นางบุษบา และนางประสิทธิ์ บุญลา เป็นต้น

3. องค์ความรู้เกี่ยวกับการสานผลิตภัณฑ์จากกกสามเหลี่ยม

ลักษณะดั้งเดิม : เมื่อเริ่มแรกฝึกหัดจากตัวอย่างของคุณสุวรรณี พรหมจันทร์ ที่ซื้อมาจากฟิลิปปินส์ จะมีลักษณะเป็นกล่องสี่เหลี่ยมเหมือนที่เก็บเสื้อผ้าสมัยก่อนของไทยมีสายสะพายเป็นกระเป๋าดือของสตรี ฝึกสอนแรกมีลักษณะหยาบ ๆ เพราะไม่เคยทำมาก่อน เมื่อแต่ละคนเริ่มมีทักษะแล้วจึงได้คิดทำแบบใหม่ ๆ แปลก ๆ ทำจากรูปที่ตีพิมพ์เผยแพร่ และตามแบบที่คนภายนอกนำมาให้เป็นต้นแบบสานบางแบบก็สานขึ้นรูปด้วยเส้นผ้อม แต่หลายแบบก็จะต้องใช้แบบไม้เป็นหุ่นสาน โดยมีผู้ชายเป็นคนทำแบบให้จากไม้จริง เช่น กรณีนายเพ็ง ศรีมาฤทธิ ทำแบบไม้จริงให้กับนางราตรี คำแก้ว ลูกสาว

การพัฒนาเปลี่ยนแปลง : เมื่อเห็นต้นแบบจากวารสารหนังสือพิมพ์และตัวอย่างของคนภายนอกแล้ว จะมีบางคนให้ความสนใจอยากทดลองสานตามแบบอย่างมาเรื่อย ๆ เมื่อสานเสร็จแล้วก็จะเรียกชื่อกันตามใจชอบมีหลากหลายแบบและขนาด เช่น นางก้าน เริ่มสานกล่องใส่ถ้วยกระดาษชำระและกระเป๋าสะพายขนาดเล็กที่เรียกว่า กระเป๋าจั่ว เมื่อปี 2525, นางประสิทธิ์ บุญลา เริ่มสานกระเป๋าขนาดเล็กเป็นรูปกล่องหัวใจ เมื่อปี 2535, กล่องหรือหีบมีผ้าดักโปร่งใส่เก็บผ้าไหม เริ่มสานเมื่อปี 2541 โดยเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนเขียนแบบใส่กระดาษมาให้ทดลองสาน, นางบุษบา วามะชาติ ลงมือสานกระเป๋าถือของสตรีทรงกลมพับขอบบน 2 ด้าน ในปี 2541 โดยได้แบบจากอาจารย์โรงเรียนมัธยมตระการพืชผล และสานกระเป๋าถือของสตรีขนาดใหญ่ขึ้น เพราะได้แบบมาจากจังหวัดมุกดาหาร โดยไม่ใช้แบบพิมพ์ไม้ เมื่อเดือน สิงหาคม 2542

การบริหารจัดการ : เริ่มต้นสานกันโดยการตั้งกลุ่ม “สานผลิตภัณฑ์จากกกสามเหลี่ยม (ผ้อม) และทอเสื่อกกกลม” เริ่มแรกตั้งกลุ่มมีสมาชิก 7 คน มีนางมอญ ศรีมาฤทธิ เป็นประธานกลุ่มคนแรก

ตั้งแต่ปี 2521, นางสมพร ศรีศิริ เป็นประธานกลุ่มคนที่ 2 เมื่อปี 2525 และนางราตรี คำแก้ว เป็นประธานกลุ่มคนที่ 3 ตั้งแต่ปี 2531 จนถึงปัจจุบัน ระยะแรกของการผลิตจะหักรายได้ร้อยละ 3 บาท เพื่อเข้าสมทบกองทุนข้าวและมีการลงหุ้นร่วมกันอีกกว่า 10,000 บาท แต่ปัจจุบันลดหักรายได้จากการจำหน่ายลงเหลือร้อยละ 2 บาท เข้าเป็นกองทุนข้าวเหมือนเดิม

ปัจจุบันกลุ่มสานผลิตภัณฑ์จากกกสามเหลี่ยม (ผือ) มีสมาชิกทั้งหมดรวม 79 คน จาก 4 หมู่บ้าน คือ สมาชิกจากกลุ่มสตรีแม่บ้านบ้านแดงน้อย 30 คน และสมาชิกจากบ้านแดง หมู่ 1 บ้านสุขสำราญ หมู่ 8 และบ้านโนนโพธิ์ หมู่ 3 อีก 49 คน

4. กระบวนการผลิต

วัตถุดิบ : วัสดุผือหรือกกสามเหลี่ยม เป็นวัชพืชขึ้นอยู่ตามหนองน้ำริมห้วยทุ่งนาทั่วไป ปกติชาวบ้านแดงน้อยจะเหมาถรวมกันไปตัดกกสามเหลี่ยมที่หลังเรือนจำจังหวัดอุบล ซึ่งมีต้นผือขึ้นอยู่มากตามริมแม่น้ำมูลที่เป็นบึง-ทาม ในช่วงเวลาประมาณเดือนมกราคม-มีนาคม ตัดมาได้แล้วจะนำมาจักซอยตากแห้งเพื่อสานเลยเพราะจะตัดมาจักซอยตากทิ้งไว้นานมากจะทำให้ผิวเส้นผือออกเป็นสีเหลือง ซึ่งถือว่าเป็นสีที่ไม่ค่อยสวย เนื่องจากคนซื้อส่วนใหญ่จะชอบสีเขียวกันมากกว่า แต่บางครั้งก็ต้องซื้อตามแหล่งที่มีเจ้าของในราคาที่ถูกลงกันเอง โดยซื้อขายกันเป็นกอง ๆ ในราคา 10-20 บาท และ 50-60 บาท

อุปกรณ์ : อุปกรณ์ที่ใช้ในการจักสานผลิตภัณฑ์จากกกสามเหลี่ยม (ผือ) มีแบบพิมพ์ทำจากไม้จริงเป็นโครงสาน, ฆ้อนใช้ตอกตะปูยึดผลิตภัณฑ์ให้ติดแน่นกับแบบพิมพ์, มีดใช้จักซอยต้นกกสามเหลี่ยม, ไม้ไผ่เสียมโครงเพื่อทำให้ผลิตภัณฑ์แข็งแรงอยู่ทรงที่ต้องการ ซึ่งจะใช้กับผลิตภัณฑ์บางแบบเท่านั้น ต่อมาในปี 2538 สมาคมเกษตรกรก้าวหน้า ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO.) มีสำนักงานอยู่ในอำเภอตระการพืชผล ได้เข้ามาช่วยเหลือจัดซื้อเครื่องรีดเส้นกกสามเหลี่ยม 1 เครื่อง พร้อมเครื่องอบเส้นกกสามเหลี่ยมอีก 2 เครื่อง และสนับสนุนเงินทุนหมุนเวียนเริ่มแรกอีก 30,000 บาท ในปี พ.ศ. 2542 แต่เมื่อมีสมาชิกสนใจทำกันมากขึ้นจนอุปกรณ์ไม่พอ สมาคมเกษตรกรก้าวหน้าจึงจัดซื้อเครื่องรีดให้อีก 3 เครื่อง และเครื่องอบอีก 2 เครื่อง โดยให้กลุ่มสานผลิตภัณฑ์จากกกสามเหลี่ยมส่งเงินคืนปีละ 10,000 บาท โดยไม่คิดดอกเบี้ย

ระยะเวลา : ระยะเวลาในการตัดกกสามเหลี่ยมประมาณหลังการเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว คือช่วงเดือนมกราคมเป็นต้น ไปถึงประมาณเดือนมีนาคม และจะจักซอย-สานไปเรื่อย ๆ ตามที่มีวัสดุจนถึงประมาณเดือนพฤษภาคม จึงหยุดเพื่อทำนาปีใหม่ เป็นระยะเวลาประมาณ 5 เดือน และจะเริ่มสานกันอีกครั้งประมาณเดือนสิงหาคม ถึงปลายตุลาคม ประมาณ 2 เดือนเศษ ซึ่งเป็นช่วงที่พอจะว่างงานทำนาเพราะปักดำนาเสร็จแล้ว จนถึงเวลาเริ่มเกี่ยวข้าว

แรงงานในการผลิต : แรงงานหลักของการสานผลิตภัณฑ์จากกกสามเหลี่ยมคือแรงงานผู้หญิงทั้งหมด แต่การทำแบบพิมพ์ไม้ที่ใช้เป็นหุ่นสานเป็นเรื่องของผู้ชาย กล่องหีบเก็บผ้าไหมใช้

เวลาทำวันครึ่ง, กระจ่างใจสามได้วันละ 2-3 ใบ, กล่องใส่ม้วนกระดาษชำระใช้เวลาสามได้วันละ 1 กล่อง, กระจ่างใจขนาดใหญ่ใช้เวลาสามวันครึ่งได้ 1 ใบ, กระจ่างใจขนาดเล็กสามได้วันละ 1 ใบ เช่นเดียวกันกับกล่องใส่ขวดไวน์กระจ่างใจทรงกลม กล่องเล็กรูปหัวใจ ส่วนกล่องใส่ของจุกจิกสามได้วันละ 2-3 ใบ

ค่าใช้จ่าย: นอกจากการลงทุนอุปกรณ์เครื่องรีดและเครื่องอบที่สมาคมเกษตรกรก้าวหน้าให้การสนับสนุน โดยส่งคืนปีละ 10,000 บาท โดยไม่คิดดอกเบี้ยแล้ว ก็จะมีค่าใช้จ่ายในการจัดหารถไปตัดกกสามเหลี่ยมประมาณ 700-1,000 บาท ค่าวัสดุกำมะถันที่ต้องใช้ในการอบกกสามเหลี่ยมในราคากิโลกรัมละ 15 บาท ส่วนแบบพิมพ์ไม้ที่ถ้าไม่ทำกันเองก็ต้องจ้างทำชิ้นละประมาณ 20-30 บาท ราคาค่าจำหน่ายในปี 2542 แต่ละชนิด คือ กล่องหีบเก็บผ้าไหมใบละ 100 บาท, กระจ่างใจใบละ 25 บาท, กล่องใส่ม้วนกระดาษชำระกล่องละ 50 บาท, กระจ่างใจขนาดใหญ่ใบละ 150 บาท, กระจ่างใจขนาดเล็กใบละ 100 บาท, กล่องใส่ขวดไวน์กล่องละ 40 บาท, กล่องใส่กล่องบรรจุไวน์กล่องละ 60 บาท, กระจ่างใจทรงกลมใบละ 100 บาท, กล่องเล็กรูปทรงหัวใจใบละ 35 บาท, กล่องใส่ของจุกจิกใบละ 15 บาท

ตลาด-ปัญหาและอุปสรรค

ปัญหาสำคัญของการสามผลิตภัณฑ์จากกกสามเหลี่ยมคือ ตลาดจำหน่ายไม่ต่อเนื่อง ส่วนปัญหาอื่น ๆ คือ เงินทุนหมุนเวียนมีน้อย เพราะบางครั้งจำเป็นต้องจ่ายให้สมาชิกล่วงหน้าก่อน เมื่อจำเป็นและเมื่อสมาชิกยังขายผลิตภัณฑ์ไม่ได้ มาในระยะหลัง ๆ กกสามเหลี่ยมเริ่มหายากมากขึ้น จะใช้กกกลมหรือไหลที่ปลูกไว้ทอเสื่อก็จะมีคุณสมบัติเนื้อแข็งเกินไป ส่วนหญ้าร้างาที่มีลักษณะคล้ายกกสามเหลี่ยมมากก็เปราะเกินไป

แหล่งท่องเที่ยว

แหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดนครราชสีมา

อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี อ.เมือง
พิพิธภัณฑสถานชาติมหาวิรวงศ์ วัดสุทธจินดา
ศูนย์วัฒนธรรมสถาบันราชภัฏนครราชสีมา
วัดศาลาลอย
วัดพระนารายณ์มหาราช
ปราสาทหินพนมวัน
วัดศาลาทอง
ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง
วัดปรางค์ บ้านพุทรา
สวนสัตว์นครราชสีมา

.....

อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ อ.ปากช่อง

.....

เขื่อนลำตะคอง อ.สีคิ้ว
วัดเขาจันทร์งาม บ้านเลิศสวรรค์
แหล่งหินตัด

.....

เมืองโบราณ โคราซเก่า ต.โคราซ อ.สูงเนิน (ปราสาทโนนนกู่, ปราสาทเมืองแขก, ปราสาทเมืองเก่า)

เมืองเสมา ต.เสมา

.....

ศูนย์วัฒนธรรมผ้าไหม ปักธงชัย
วัดหน้าพระธาตุ บ้านตะคุ
กู่เกษม (ปราสาทบึงคำ) บ้านคลองเคย
เขื่อนลำพระเพลิง
น้ำตกปักธงชัย

.....

ด่านเกวียน อ.โชคชัย
ปรางค์กู่ครบุรี อ.ครบุรี

.....
 แหล่งโบราณคดีบ้านธารปราสาท อ.โนนสูง

.....
 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพิมาย อ.พิมาย
 อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย
 ไทรงาม

.....
 ไทรงาม บ้านหนองบัวรี ต.ท่าช้าง อ.จักราช

.....
 ปรากฏู่ ในวัดบ้านกู่ ต.คอนตะหนัก อ.บัวใหญ่
 ปรากฏ์สีดา วัดพระปรากฏ์สีดา

.....
 ปราสาทนางรำ บ้านนางรำ ต.นางรำ อ.ประทาย

แหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดบุรีรัมย์

วนอุทยานเขากระโดง
 ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดบุรีรัมย์ (สถาบันราชภัฏบุรีรัมย์)
 อ่างเก็บน้ำห้วยตลาด
 อ่างเก็บน้ำห้วยจรเข้มาก
 อ่างเก็บน้ำเขากระโดง

.....
 ปราสาทหินพนมรุ้ง อ.นางรอง

ปราสาทเมืองต่ำ

บ้านโคกเมือง-เสือกอก, เสือลายขีด, ผ้าไหม, ผลิตภัณฑ์จากรังไหม

ปราสาทหนองกง (ปราสาทหินฤๅษี)

เขื่อนห้วยเมฆา

.....
 ปราสาทหนองหงส์ บ้านโนนดินแดง อ.โนนดินแดง

อนุสาวรีย์เราสู้

.....
 บ้านหนองเกาะน้อย อ.สตึก กระจ่าง, กระจ่างเอ็กสาร, แพ้

.....
 กุ่สวนแดง บ้านคอนหวาย ต.หนองแขวง อ.พุทไธสง
 พระเจ้าใหญ่วัดหงส์
 ถ้ำเป็ดทอง

.....
 ปราสาทบ้านใหม่ไทยเจริญ ต.ปะคำ อ.ปะคำ

.....
 ปรากฏ์กู (กุฎิถาญี) อ.ประโคนชัย
 ปรากฏ์กูปลายบัด

.....
 ปรากฏ์กูเขี้ยปราสาท อ.หนองกี่
 ปรากฏ์กูบ้านถนนหัก

.....
 ปรากฏ์กูบ้านฝ้าย อ.ลำปลายมาศ

แหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดสุรินทร์

ปราสาทเมืองที อ.เมือง
 หลวงพ่อพระชีวี (หลวงพ่อประจักษ์) วัดบูรพาราม
 ปราสาทสระแสรอ อ.ตาตุ๊ก
 ปราสาทบ้านเจนิย วัดปราสาท ต.เจนิย
 หลักเมืองสุรินทร์
 อนุสาวรีย์พระยาสุรินทร์ภักดีศรีณรงค์จางวาง (ปุม)
 อ่างเก็บน้ำห้วยเสนง
 วนอุทยานพนมสวาย

.....
 ปราสาทบ้านปราสาท ต.ไพล อ.ปราสาท
 ปราสาทบ้านไพล ต.เชื้อเพลิง
 ปราสาทบ้านพลวง ต.บ้านพลวง

.....
 ปราสาทตาเมื่องโต้ง บ้านตาเมียง ต.ปักไต้ อ.กาบเชิง
 ปราสาทตาเมื่อนรม

ปราสาทศรีขรภูมิ ต.ระแงง อ.ศรีขรภูมิ

ปราสาทบ้านช่างปี ต.โชคเหนือ

เขตนุรักษ์พันธุไม้สนสองใบ

.....

ปราสาทภูมิโปน ต.คม อ.สังขะ

ปราสาทยายเหงา บ้านสังขะ

ปราสาทสังข์ศิลป์ชัยและปราสาทบ้านจารย์ บ้านจารย์ ต.หนองกระเทียม

ปราสาทหมื่นชัยและปราสาทบ้านปราสาท ต.หนองกระเทียม

.....

ปราสาทจอมพระ อ.จอมพระ

.....

บ้านตากกลาง-เลียงช้าง, ศูนย์ศึกษา อ.ท่าตูม

.....

ปราสาทตะเปียงเตีย (ปราสาทหนองเป็ด) ต.โชคเหนือ อ.ลำดวน

แหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดศรีสะเกษ

ปราสาทหินวัดสระกำแพงน้อย อ.เมือง

วัดมหาพุทธาราม (วัดพระโค)

วัดพระธาตุเรืองรอง

วัดหลวงสุมงคลาราม

.....

ปราสาทหินวัดสระกำแพงใหญ่ อ.อุทุมพรพิสัย

ปราสาทบ้านปราสาท

.....

ปราสาทปรางค์กู๋ บ้านปรางค์กู๋ อ.ปรางค์กู๋

ปราสาทหินบ้านสมอ

น้ำตกพรหมวิหาร

.....

ปราสาทศาลีง บ้านปราสาท อ.ขุขันธ์

.....

ปราสาทเขอ บ้านปราสาทเขอ อ.ไพรบึง

พระธาตุจังกะ และพระธาตุหนองเตา บ้านหนองจังกะ

ปราสาทคำหนักไทร ต.มัดคอง อ.ขุนหาญ

ปราสาทภูฝ้าย

น้ำตกสำโรงเกียรติ (น้ำตกปีศาจ)

น้ำตกห้วยจันทร์ (น้ำตกกันทรอม)

.....

พระธาตุบ้านปราสาท อ.ห้วยทับทัน

พระธาตุบ้านเมืองจันทร์

.....

คูบ้านหนองคู อ.บึงบูรพ์

.....

ปราสาทหิน โคนดั่วล (ปรารักษ์ศิลาช่องเขา โคนดั่วล) อ.กันทรลักษ์

แหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดอุบลราชธานี

วัดศรีอุบลรัตนาราม (วัดศรีทอง) อ.เมือง

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุบลราชธานี

วัดแจ้ง

วัดมหาวนาราม (วัดป่าใหญ่)

วัดสุปฏิหารามวรวิหาร

วัดบ้านนาเมือง-พระอุโบสถ

วัดหนองบัว-พระธาตุเจดีย์, พระอุโบสถ

พิพิธภัณฑสถานเปิดแหล่งโบราณคดีบ้านก้านเหลือง

บ้านปะอาว-หัตถกรรมหล่อทองเหลือง

บ้านท่าซ่องเหล็ก-ตีหม้อแอ่งน้ำ

วัดทุ่งศรีเมือง-หอไตรกลางน้ำ

หาดวัดใต้

หาดคูเดื่อ

.....

วัดสระแก้ว แก่งสะพือ อ.พิบูลมังสาหาร

วัดภูเขาก้าว

วัดภูทอง

สำนักสงฆ์ภูค้ำน้ำเที่ยง-หลวงพ่อกษม

.....

อุทยานแห่งชาติแก่งตะนะ อ.โขงเจียม

อุทยานแห่งชาติผาแต้ม, เสาดง, ผาแต้ม, ผาหมอน, ผาขาม

อุทยานแห่งชาติภูจอ๊ก-นายออย

แก่งตะนะ, ดอนตะนะ, แก่งคันเห่า

น้ำตกตาดโตน

น้ำตกสร้อยสวรรค์

น้ำตกแสงจันทร์

ถ้ำหวดหินชัย

วัดถ้ำคูหาสวรรค์

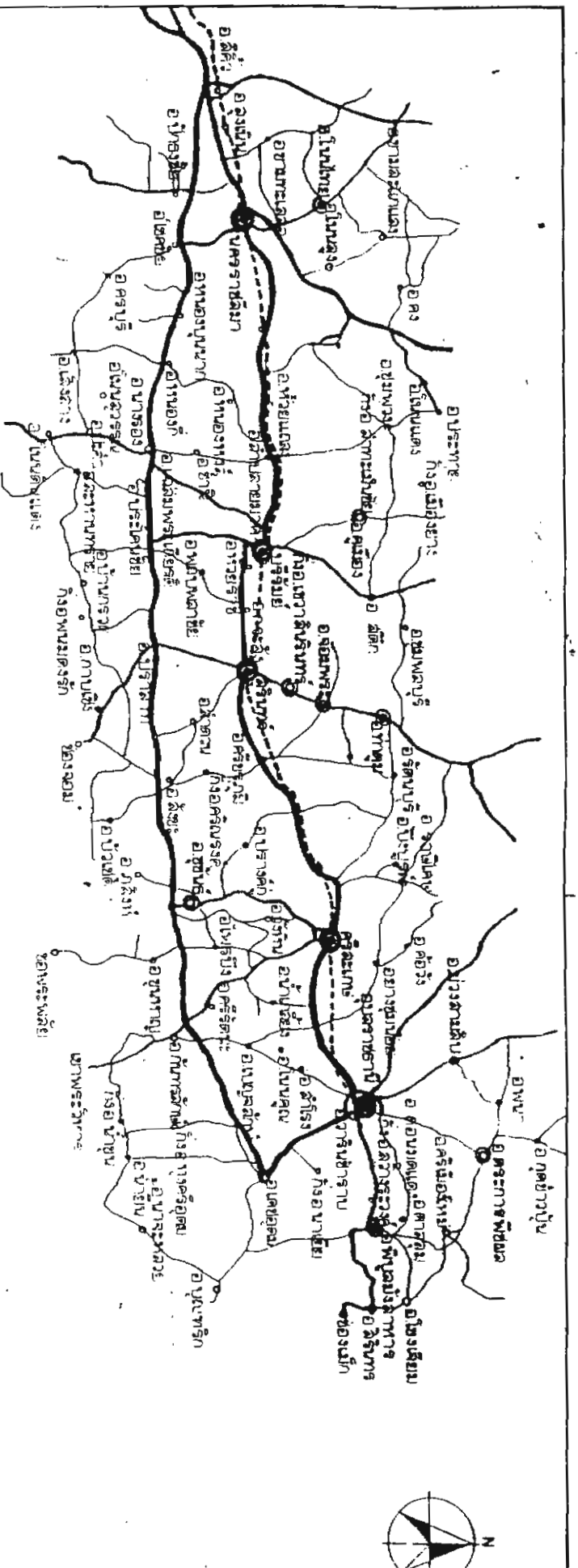
แม่น้ำสองสี

เขื่อนปากมูล

.....

ปราสาทบ้านเบ็ญ บ้านหนองอ้อม กิ่ง อ.ทุ่งศรีอุดม

แผนที่แสดงเส้นทางไปสู่พื้นที่เหตุการณ์และแหล่งท่องเที่ยวใกล้เคียง

แหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ใกล้เคียง

นครราชสีมา

- อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี อ.เมือง
- วัดพระนารายณ์มหาราช
- โบสถ์วัดศาลาลอย
- เขื่อนป่าสักชลสิทธิ์
- ปราสาทหินพนมวัน
- ปราสาทหินพิมาย
- พระพุทธรูปศิลาขาววัด อ.ห้วยแถลง
- บุรีรัมย์
- ปราสาทหินเขาพนมรุ้ง
- ปราสาทหม้อองคำ
- ภูสีฐานแดง
- ภูไทหม้อ อ.นาโพธิ์
- พระธาตุนคร อ.นาคอน อ.มหาสารคาม

สุรินทร์

- บ้านตากลาง อ.ท่าตูม : เข้ายาง
- ศูนย์ศึกษาชาม บ้านตากลาง
- รัฐหตุ บ้านตากลาง
- บ้านทาศิล : จิวทอง
- ภูพระโกนา อ.สุวรรณภูมิ รอยเขียด
- ปราสาทศรีขรภูมิ
- ปราสาทหินบ้านพลวง

ศรีสะเกษ

- ปราสาทเขาพระวิหาร อ.กันทรลักษ์
- บ้านโก อ.ราษีไศล : ต่อมือ
- บ้านตะเคียน อ.ขุนยี่ : ต.เหล็ก
- บ้านตากลาง อ.เมือง : ต.เหล็ก

อุบลราชธานี

- วัดชัยภูมิราม อ.เมือง
- วัดทุ่งศรีเมือง : หอไตรกลางน้ำ
- วัดหนองป่าพง
- วัดป่ามหาสารดี
- วัดหนองบัว
- ถ้ำภูโกลง
- วัดพระมหาธาตุพนมมิต อ.พนม
- แก่งสะพือ - พระพิ้อ วัดสระแก้ว
- แก่งตะนะ
- วัดมหาแก้ว
- ศาลาแดง : สภพเตรียมก่อนประวัติดังชาติ
- กลุ่มชาติพันธุ์บุรี บ.เวินปัก-บ.ท่าช้าง